

Medņa *Tetrao urogallus* L. aizsardzības plāns Latvijā

Sastādītāji: Helmutis Hofmanis un Māris Strazds

Rīga
Latvijas Ornitoloģijas biedrība
2004. gada oktobris

Saturs

Kopsavilkums	4
Summary	6
Ievads	8
1. Sugas raksturojums	9
1.1. Taksonomija	9
1.2. Morfoloģija	9
1.3. Ekoloģija	10
Vairošanās	10
„Trakie medņi”	11
Ligzdošana	11
Barība	12
Spalvu maiņa	13
Dzīves veids ziemā	13
Dispersija	13
1.4. Biotopi	14
1.5. Izplatība	14
Reintrodukcija	18
1.6. Skaits	19
Medņu blīvums un skaits riestos	21
Medņu lauku uzskaites metodes	22
1.7. Apdraudētība	22
1.8. Pašreizējā sugas izpēte un monitorings Latvijā un ārzemēs	22
Kaimiņvalstīs	23
Latvija	23
2. Sugas un biotopa samazināšanās vai izzušanas cēloņi	24
2.1. Populācijas ietekmējošie faktori	24
Mežu fragmentācija	24
Hidromeliorācijas ietekme	24
Mazas populācijas	25
Medību ietekme	25
Sadursmes ar vadiem un žogiem	27
Traucējumi	27
Troksnis	28
Mirstība uz autoceļiem	28
Plēsēju ietekme uz medņu populāciju	29
2.2. Biotopus ietekmējošie faktori	31
Meliorācijas ietekme uz medņu dzīvotnēm	31
3. Pašreizējā sugas un sugas biotopa aizsardzība	33
3.1. Tiesiskā aizsardzība	33
3.2. Esošie aizsardzības pasākumi	33
Mežsaimniecība	33
Medību termiņi	34
Medību uzskaitē	34
Zemes pirkšana	34
Riestu kopšana	35
Sugas populācijas daļa, kas atrodas ĪADT	35
3.3. SAP saistība ar citiem sugu un biotopu aizsardzības plāniem	36
3.4. Pašreizējās aizsardzības un SAP ieviešanas riska analīze	36

4. SAP mērķis un uzdevumi.....	37
5. Sugas un biotopa aizsardzības pasākumi	38
5.1. Likumdošana un dabas aizsardzības politika.....	38
5.2. Sugas aizsardzības pasākumi	38
5.3. Sugas biotopa aizsardzības pasākumi	38
5.4. Sugas izpēte un monitorings	39
5.5. Informēšana un izglītība	39
5.6. Sugas un biotopu aizsardzības pasākumi prioritizētā secībā	40
6. Sugas aizsardzības plāna ieviešana.....	41
7. SAP pārskatīšanas termiņi	41
8. Izmantotās literatūras saraksts	42
Pateicības	45
PIELIKUMI	46
1. pielikums. Darbā izmantoto terminu un saīsinājumu skaidrojums.....	47
2. pielikums. Priekšlikumi medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas kārtībai	48
3. pielikums. Medņu uzskaišu metodes.	50
4. pielikums. Projekta „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze” mērķis, pamatojums un metodika.	52
5. pielikums. Meliorācijas ietekme uz zemsegu – diskusijas konspekts no 2003.g. darba atskaites.....	53
6. pielikums. SAP tapšanas laikā aptaujāto mednieku, medību organizētāju un mežu apsaimniekotāju viedoklis par dažādiem ar medni saistītiem jautājumiem.....	54

Kopsavilkums

- **Sugas izplatība**

No oficiālajiem VMD datiem izriet, ka 20. gadsimta laikā medņu (gaiļu) populācija Latvijā ir samazinājusies gandrīz divas reizes. Literatūrā ir atrodamas norādes par to, ka 18 gs./19 gs. mijā Latvijā bijis daudz riestu ar 5, 10, 20 un vairāk gaiļiem, bet valsts austrumdaļā pat ar 50, 80, 100 dziedošiem gaiļiem. Pēdējās desmitgadēs notiekošais skaita „pieaugums” daļēji ir izskaidrojams ar 1999. gadā aizsākto mikroliegumu inventarizāciju, nevis populācijas atjaunošanos. Tāpēc ir grūti novērtēt patiesos skaita izmaiņu apmērus.

- **Sugu ietekmējošie faktori**

Hidromeliorācija. Hidromeliorācijas ietekme uz medņu riestiem Latvijā aizsākta pētīt 2003. gadā. Pētījuma gaitā ir iegūta informācija par to, ka riesta dzīvotnes kvalitātes uzlabošanai daudzos gadījumos varētu būt nepieciešama mežsaimnieciska iejaukšanās.

Medības. Ilgus gadus pastāvēja (un dažviet arī šobrīd pastāv) uzskats, ka vecie, kauslīgie medņu gaiļi izdzen no riestiem pārējos medņus, tādējādi samazinot riestu kvalitāti. Šo gaiļu izšaušana ir bijusi ilgstoša **negatīva** medņu populācijas selekcija.

Plēsēji. Latvijā kā medņus ietekmējošas sugas minētas vistu vanags, lapsa, meža cauna un meža cūka, kā arī jenotsuņi, lūši un āpši. Citas putnu sugas – ūpis un ērgļi, kas lokāli ietekmē medņu populācijas, Latvijā ir tik reti sastopamas, ka neatstāj nekādu iespaidu uz kopējo stāvokli.

- **Pašreizējā sugas un sugas biotopa aizsardzība**

Aizsargājama, ierobežoti izmantojama suga. Iekļauta Ministru Kabineta 14.11.2000. noteikumos Nr. 396 „Noteikumi par īpaši aizsargājamo sugu un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu”. Minēta 30.01.2001. MK noteikumos Nr. 45 „Mikroliegumu izveidošanas, aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumi”, kā suga, kurai izveidojami mikroliegumi. Šie noteikumi nosaka izveidošanas, aizsardzības un apsaimniekošanas kārtību un aizsardzības nosacījumus.

Latvijas Republikas mērogā, suga ir iekļauta Latvijas Sarkanās grāmatas 3. kategorijā – retas sugas, kurām nedraud iznīkšana, bet kuras sastopamas tikai nelielā skaitā, vai arī pēc platības tik ierobežotās un tik specifiskās vietās, ka var ātri iznīkt; tām nepieciešama īpaša valsts aizsardzība likumdošanas veidā.

- **SAP mērķis**

Noskaidrot medņu populācijas faktisko stāvokli, apkopojot esošo informāciju, un izstrādāt ieteikumus, lai tiktu nodrošināta tā nepasliktināšanās.

- **Sugas aizsardzības pasākumi**

1. Turpināt Latvijas teritorijā esošo medņu riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidošanu.

2. Jāuzlabo pašlaik esošā medņu medību uzskaites kārtība, ieviešot medību protokolus, kuros atzīmējama visa tur prasītā informācija par nomedīto medni. Protokolu izstrādā LOB un VMD.
 3. Katru gadu līdz 10. martam, pēc VMD pieprasījuma LOB, balstoties uz attiecīgā gada pavasara sezonālajām īpatnībām, iesaka medņu pavasara medību termiņu.
 4. Izņemt no medīšanas teritorijām populācijas saglabāšanai nozīmīgākās teritorijas, kuru nedrīkst būt mazāk par 10 % no visiem riestiem. Riestu saraksts sastādāms un apstiprināms VMD sadarbojoties ar LOB.
- **Sugas biotopa aizsardzības pasākumi**
 1. Vadlīniju izstrāde medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumiem.
 2. Turpināt riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidi, kā arī jau esošo mikroliegumu inventarizāciju, ar mērķi izveidot funkcionējošu telpiski saistītu (ar pietiekami maziem pārrāvumiem) medņu dzīvotņu aizsardzības tīklu.
 - **Pasākumi sabiedrības izglītošanai**
 1. Izdot labi ilustrētu informatīvu brošūru par medņu populācijas stāvokli, izmantošanu un aizsardzību Latvijā.
 2. Organizēt informatīvi izglītojošus seminārus par medņu prasībām pret dzīvotni, to saimniecisko izmantošanu un aizsardzību.
 - **Sugas monitorings**

Pēdējo divu gadu laikā, kad valsts finansēta monitoringa veikšanai nauda tiek piešķirta, medņu monitorings nenotiek, bez tam nav izstrādāta Latvijas situācijai vispiemērotākā metodika.
 - **SAP pārskatīšanas termiņi:**

Medņu aizsardzības plāns Latvijai pārskatāms līdz 2009. gadam.

Summary

- **Population status**

The distribution of Capercaillie in Latvia is related to the distribution of suitable habitats – pine forests. Districts of Ventspils, Talsi, Aizkraukle, Madona, Gulbene, Balvi, Alūksne and Valka, where the proportion of the pine forests is the greatest, are also the most important regions of Capercaillie distribution.

Judging by the official data of the State Forest Service (VMD), the population of Capercaillie in Latvia has decreased by almost 50 % during the 20th century. There is information that at the turn of the 18th and 19th century many leks with 5, 10, 20 and more Capercaillie males could be found in Latvia. In the eastern part of the country there were leks with 50, 80, 100 males. The “increase” of population size in the last decades may be in part explained by the activities of micro-reserve inventory in 1999, not real population growth. That is why it is hard to estimate the real changes in population size.

- **Principal threats**

Melioration. Study of the impact of melioration on the leks of Capercaillies in Latvia was started in 2003. It was learned that in many cases in order to improve the habitats of Capercaillie leks forest management activities might be needed.

Hunting. For a long time it was (and in some cases – still is) considered that the old, aggressive Capercaillie males had a negative impact on leks because they drive out all the other males. Because of this the aggressive males were selectively shot, which resulted in a long-term negative selection of Capercaillie population.

Predators. Species affecting Capercaillies in Latvia are Goshawk, Fox, Pine Marten and Wild Boar. Other bird species – Eagle Owl and eagles, which affect Capercaillie populations locally, are so rare that they have no impact on the Latvian Capercaillie population as a whole.

- **Current conservation status of the species and its habitat**

According to the Species and Habitat Protection Law (05.04.2004.) and to Annex II of the Regulations No. 396 of the Cabinet of Ministers “On the List of Specially Protected Species and Species with Exploitation Limits” (14.11.2000.), Capercaillie is a specially protected species with exploitation limits. According to the Regulations No. 45 of the Cabinet of Ministers “On the Establishment, Protection and Management of Micro-reserves” (30.01.2001), in Capercaillie lek sites micro-reserves of 10-200 ha should be established.

Capercaillie is included in the category 3 of Red Data Book of Latvia – rare species: no threat of extinction as yet, although encountered in such a small number or in so limited areas and specified sites that they may probably disappear; they need a special government’s care and protection by law.

- **Objective of SAP**

To clarify the current status of the Capercaillie population by aggregating the available information and to work out recommendations for keeping the situation stable.

- **Species conservation measures**

1. To continue the study of the Capercaillie leks and establishment of micro-reserves.
2. Improvement of the registration procedures of Capercaillie hunting by establishment of hunting protocols which should be worked out by Latvian Ornithological Society (LOB) in co-operation with VMD.
3. Each year until March 10 at request of VMD and judging by the seasonal peculiarities of the given spring LOB advises the term of the Capercaillie spring hunting.
4. Prohibition of hunting in the most important territories for population conservation, which should comprise no less than 10 % of all leks. The list of these leks must be confirmed by VMD in co-operation with LOB.

- **Habitat conservation measures**

1. Development of guidelines for conservation and management instructions of Capercaillie leks.
2. To continue the survey of Capercaillie leks and establishment of micro-reserves and also the inventory of current micro-reserves in order to form a functional spatially interconnected network of Capercaillie habitat conservation.

- **Society education measures**

1. Publication of a well-illustrated brochure on the status, conservation and management of Capercaillie.
2. To organize educational seminars on the habitat requirements of Capercaillie and management and conservation of Capercaillie and their habitats.

- **Monitoring of species**

Although Capercaillie is included in the list of specially protected species, in the last two years, when funds for monitoring are granted by the government, no Capercaillie monitoring takes place. In addition, no appropriate methods of Capercaillie monitoring in Latvia have been worked out.

- **Deadline of review and update**

2009

Ievads

Putnu skaita samazināšanās Eiropā un nepieciešamība kopīgi risināt putnu kā ļoti mobilu dzīvnieku aizsardzību lika Eiropas Savienībai jau 1979. gada 2. aprīlī pieņemt pirmo dabas aizsardzības likumu tieši par putniem – Padomes Direktīvu 79/409/EEK par savvaļas putnu aizsardzību. Mednis ir viena no sugām, kuras skaits ir būtiski samazinājies gan Eiropā, gan arī Latvijā, tomēr tā ir suga, par kuras medībām vienmēr bijusi interese. Mednis kopš seniem laikiem ir bijis pieskaitīts dižmedījumiem. Vairākas latviešu teikas saista nosaukuma “mednieks” izcelsmi ar medņa vārdu, jo mednieks esot bijis tas, kurš spēj nomedīt medni.

Medību saimniecība ir vecākā no mežsaimniecības nozarēm. Pat meža iedalīšana kvartālos ar taisnām stīgām vispirms notika medību atvieglošanas nolūkā. Tāpat pirmie mežu ceļi, ēkas mežu sardzei un arī pirmās mežu kultūras ir veidotas sakarā ar medību saimniecības vajadzībām. Tikai daudz vēlākā laikā no mežu darbiniekiem sāka prasīt arī zināšanas, kas saistās ar kokmateriālu iegūšanu un mežsaimniecību mūsu tagadējā izpratnē (Kalniņš 1943). Laika gaitā šīs attiecības ir mainījušās vietām un koksnes ieguve lielā mērā ir galvenā saimnieciskā meža īpašnieku interese. Mainoties saimnieciskajai situācijai pasaulē, mežu izmantošanas intensitātei un palielinoties antropogēnajam spiedienam, arvien nozīmīgāku lomu iegūst arī meža ekosistēmu un ar tām saistīto sugu aizsardzība.

Tādu īpašnieku mežos, kuru eksistencei koksnes resursi nav vienīgais ekonomiskais nodrošinājums, tieši medību saimniecība var būt galvenais meža izmantošanas veids, kas tādējādi var pat nonākt konfliktā ar kaimiņu interesēm. Piemēram, medību dzīvnieki var iespaidot jaunaudžu stāvokli (tās bojājot) u.tml. Ja zīdītāju gadījumā šo problēmu var kaut vai daļēji risināt, veidojot pietiekami plašas nožogotas teritorijas, tad sekmīga medību saimniecība, kas orientēta uz putniem, iespējama tikai nodrošinot sugas pastāvēšanai optimālus (vai vismaz pieņemamus) apstākļus plašākā apkārtnē. Putnu populācijās indivīdu apmaiņa notiek ļoti plašās teritorijās. Mazākā mērā tas attiecas arī uz visām nometnieku sugām. Nav iespējams ilgstoši saglabāt vienu no pamatpopulācijas izolētu saliņu, kurā tiek radīti ideāli apstākļi, ja visapkārt saimnieciskais vai citu faktoru radītais spiediens ir sugai graužošs. Agri vai vēl izolētā mikropopulācija iznīks ārējās imigrācijas trūkuma dēļ. Tas īpaši attiecas uz medni, kas ir samērā mazkustīga suga un īpatņu apmaiņa, vietu rekolonizācija notiek ļoti lēni.

1999. gadā projekta „Sugu un biotopu inventarizācija, aizsardzības plānu izstrāde un dabas aizsardzības struktūru attīstība Latvijā saistībā ar ES Putnu un biotopu direktīvu transpozīciju”, kuru finansēja Dānijas Vides aizsardzības aģentūra, ietvaros tika sastādīts pirmais medņu aizsardzības pasākumu plāns Latvijai (Strazds 1999), kurš tā arī netika oficiāli apstiprināts. Kopš tā laikā Latvija ir kļuvusi par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti, kurai ir kļuvusi saistoša Putnu direktīva, turklāt ir iegūtas jaunas zināšanas un pieredze par medņu prasībām pēc riestu dzīvotnēm. Šī plāna redakcija ir kā vecā plāna atjaunota un papildināta versija, balstīta uz pašreizējām Eiropas un Latvijas medņu ekspertu zināšanām.

1. Sugas raksturojums

1.1. Taksonomija

Mednis *Tetrao urogallus* ir vistveidīgo putnu kārtas *Galliformes* rubeņu dzimtas *Tetraonidae* suga, kurai tiek atzītas 12 pasugas (Потапов, ФЛИНТ 1987). Divas no tām ir ģeogrāfiski izolētas: *T.u. cantabricus* apdzīvo Kantabrianas kalnus Spānijā un *T.u. aquitanus*, apdzīvo Pirenejas kalnus Francijā un Spānijā (Storch 2000).

Lielākā Eiropas populācijas daļa ir uzskatāma par nominālpasugu *urogallus*, tomēr tiek atzītas vēl trīs pasugas. *T.u. rudolfi*, kura apdzīvo Karpatu dienvidu un austrumu daļu un pasuga *T.u. aquitanicus* (Pireneju kalnos), kurai piederošie īpatņi ir salīdzinoši mazāki un tumšāki. *T.u. taczanowskii* (uz dienvidiem no pasugas *urogallus* izplatības areāla) ir garāki un ar bālāku apspalvojumu, kas izpaužas kā balti laukumi uz zemastes un stūrpalvām (Snow, Perrins 1998).

Pastāv uzskats, ka Latvijā ir sastopamas divas pasugas – nominālpasuga *T.u. urogallus* un *T.u. major*, kas sastopama Latvijas rietumdaļā (Kurzeme, Zemgale). Kurzemes un Zemgales medņi ir lielāki (smagāki) un tiem uz stūrpalvām ir vairāk baltu plankumu, arī citas morfometriskās pazīmes ir atšķirīgas (V. Rozes npublicēti dati).

1.2. Morfoloģija

Medņi ir suga ar izteiktu dzimuma dimorfismu – kur mātītes ir gandrīz divas reizes mazākas par tēviņiem. Tēviņš jeb gailis ir tītara lieluma putns. Spārnu garums 380–405 mm, svars 3500–5000 g (Snow, Perrins 1998), dažreiz var sasniegt pat 6,5 kg (Kalniņš 1958). Te gan jāizteic lielas šaubas par literatūrā (Kalniņš 1958) minēto svaru, kuru mednis var sasniegt, jo pēc taksidermista Valda Rozes datiem, smagākais mednis, kurš nometīts 1996. gadā Ventspils VVM Dundagas mežniecībā svēra „tikai” 5020 gramus (vidēji 4475,56; n=160). Gailis ir zilganmelns, ar zilganzaļām, spīdīgām spalvām uz krūtīm. Spārni tumši brūni ar baltu plecu laukumu, uz astes vēdera un sāniem balti laukumi, kuru daudzums dažādiem īpatņiem ir atšķirīgs. Acis tumšas, virs tām kailas, sarkanas uzacis. Knābis bāli dzeltens, kājas apspalvotas. Pirksti pārklāti ragveida zvīņām, kurām ir bārkstis, tādējādi veidojot lielāku atbalsta virsmu un spalvas, kas uzlabo termoregulāciju (vāka foto).

Mātīte jeb vista ir mazāka, spārnu garums 286–312 mm, svars 1500–2500 g (Snow, Perrins 1998). Apspalvojums rūsganbrūns, ar izteiktu rūsgani sarkanu laukumu uz krūtīm. Medņu vistas dabā viegli sajaucamas ar rubeņu vistām. Labākās noteikšanas pazīmes dabā ir rūsganās krūšu spalvas un sarkanbrūnās virsastes spalvas, kuras medņu mātītei promlidojot (kā parasti putnu novēro) ir labi redzamas, turpretī rubeņu mātītei virsaste ir vienveidīgi brūna. Rubenim ir labi saskatāmas baltās spārnu šķērsvītras, medņu vistai šādu izteiktu šķērsvītru nav. Medņu vistai spārnu apakšpuse ir vienveidīgi pelēkbrūna, rubenim spārnu apakšpuse balta.

Jaunie putni līdzīgi pieaugušām mātītēm (Cramp *et al.* 1980), tikai mazāki un pelēcīgāki. Gailēni tumšo apspalvojumu sāk iegūt dzīves otrajā mēnesī (Storch 2001).

1.3. Ekoloģija

Mednis ir tipiska boreālos mežus apdzīvojoša vistveidīgo putnu suga ar sarežģītu populācijas sociālo struktūru. Šajā darbā galvenokārt izmantoti dati no literatūras, kā arī informācija, kas iegūta konsultējoties ar vadošajiem medņu ekspertiem Eiropā – Lorencu Elisonu (*Laurence Ellison*), Zigfrīdu Klausu (*Siegfried Klaus*), Gilbertu Ludvigu (*Gilbert X. Ludwig*), Emanuelu Menoni (*Emmanuel Ménoni*) un Ilzi Štorhu (*Ilse Storch*).

Vairošanās

Būtiskākā medņu dzīves cikla sastāvdaļa, kas lielā mērā nosaka gan to biotopu, gan sociālo struktūru ir riests. Par riestu var saukt vietu, kurā ik gadu pulcējās medņu gaiļi un vistas, lai pārotos. Vientuļie gaiļi, kuri pastāvīgi saglabā riesta teritoriju un kurus apmeklē vistas, parasti izvietojušies riesta perifērijā. Arī šādas vietas var uzskatīt par riestiem.

Pavasārī gaiļi izveido riesta teritorijas (ap 30 ha), kas radiāli izvietojas ap riesta centru un maksimāli sniedzas 1 km attālumā no tā. Viengadīgie un nepieaugušie gaiļi (līdz 3 gadu vecumam) nav teritoriāli un sezonas laikā var apmeklēt vairākus riestus, tādējādi ietekmējot gaiļu skaitu riestā. Agri pavasarī jaunie tēviņi var apmeklēt mātītes arī nepiemērotās vietās un tur riestot, radot tā saucamos „māņu riestus” (Wegge, Larsen 1987 pēc Rolstad, Wegge 1987).

Kad sākas pārošanās laiks, mātītes apmeklē riestus un novēro to no kokiem, laiku pa laikam izdodot dobjū skaņu, tā saukto „kvokšķi”, kas spēcīgi stimulē tēviņu aktivitāti. Pamazām tās pārvietojas uz zemākiem zariem un zaru galiem, kas dod labāku redzamību. Pēc dažām dienām laižas zemē (Snow, Perrins 1998) pie izvēlēta tēviņa. Katrs mātītes pārlidojums izraisa gaiļu riesta aktivitātes paaugstināšanos (Потапов, Флинт 1987). Gailis lenc vistu, pastiprinot riesta uzvedību – iepleš un nolaiž spārnus tā, lai tie redzami skar zemi, pagriežas ar sāniem pret vistu, izpleš un uz vistas pusi sašķiebj asti, demonstrē „bārdu” un balto sānu laukumu, riņķojot pa apli, cenšoties radīt maksimālo izmēru iespaidu. Tā gailis riņķo ap vistu un dzied, reizēm pat palecoties. Kā aicinājumu uz kopulāciju vista atbild, nostājoties gailim ceļā, ar krūtīm pieskaroties zemei, ar mazliet augšup paceltu asti un lejup nolaistiem spārnieniem, tā lai būtu redzams gaišais plecu laukums (Snow, Perrins 1998).

Starp gaiļiem vistas sadalās ļoti nevienādi – dažus gaiļus izvēlas 4–6 vistas, bet citus – neviena (Потапов, Флинт 1987). To, kurus tēviņus vistas izvēlas (kā modelis pētījumiem izmantots pēc sociālās struktūras mednim ļoti līdzīgais rubenis, Höglund *et al.* 1997), lielā mērā nosaka gaiļa ieņemtā teritorija, tā uzvedība (kauslīgums) un ārējais izskats, kas liecina par labāku ģenētisko potenciālu, un kas var nodrošināt pēcnācējiem augstāku izdzīvotību. Šīm prasībām parasti atbilst vecākie gaiļi, kas ir sekmīgie (tie, kurus vistas apmeklē) un tie, kas visbiežāk iesaistās kautiņos un kuri spēj aizsargāt lielākas riesta teritorijas.

Visas pārošanās notiek 5–15 ha lielā riesta platībā 2–5 dienu laikā (Wegge, Rolstad 1986). Tā, piemēram, vienā no medņu pētījumu parauglaukumiem Hesēnē (Vācijā) riesta galvenās norises sezonāli mainījās šādi: pirmie gaiļi riestā parādījās dažādos gados no 4. februāra līdz 24. martam, riests beidzās no 13. maija līdz 3. jūnijam, vistas ieradās riestā no 31. marta līdz 13. maijam (vidēji no 9. aprīļa līdz 26. aprīlim), kopulācija notika vidēji laikā no 22. līdz 26. aprīlim (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973). Latvijā periods, kad vistas sāk apmeklēt riestu ir ap 20. aprīli, taču sezonāli

šis laiks var mainīties, piemēram, dažus gadus, kad bijis „vēls pavasaris”, vēl aprīļa vidū medņi neesot dziedājuši (Kalniņš 1958). Kā liecina pētījumi ar rubeni – vairumā gadījumu visu dējumu apsēklo viens tēviņš vienā kopulācijas reizē un tikai atsevišķos gadījumos mātīte var pāroties atkārtoti. Šim apgalvojumam par labu runā arī ļoti īsais periods, kurā notiek kopulācijas – katras olas atsevišķa apaugļošana prasītu vismaz 14–20 dienas, ņemot vērā olu skaitu dējumā un dēšanas intervālu.

Pēc pārošanās (ap saullēktu), vistas aizlido, taču netraucētās vietās riests turpinās vēl līdz pl. 9–10 no rīta. Pēc tam, kad vistas atstājušas riestu, tas turpinās apmēram trīs četras nedēļas, bet gaiļi vairs nelaižas zemē. Gaismā tie dzied mazāk aktīvi, vairs neieņem riesta pozu un beigās var pat dziedāt ar nolaistu asti (Потапов, Флинт 1987). Zināms arī vasaras, rudens un ziemas riests. Vasaras riests raksturīgs viengadīgiem tēviņiem, kuri jūlijā, augustā sapulcējas pavasara riestu vietās (Потапов, Флинт 1987), ko šajā laikā ir atstājuši pieaugušie gaiļi. Šādi, vasaras–rudens riesta novērojumi ir zināmi arī Latvijā – 2003. gada 10. augustā Ventspils raj. Slīterē pl. 20:30, tika konstatēts viens dziedošs tēviņš (H. Hofmaņa novērojums). 2004. gada 3. septembrī ~ pl. 16:00 Gulbenes rajonā, tika konstatēti riestojoši divi gaiļi un piecas vistas (B. Kreiča novērojums).

„Trakie medņi” (sugai netipiska paaugstināta agresivitāte, kas novērojama riesta laikā)

„Par medņu uzbrukumiem [cilvēkam] tiek ziņots no visa areāla, bet tam nav zinātniska izskaidrojuma,” komentē IUCN/SSC/BirdLife/WPA Vistveidīgo putnu speciālistu grupas (Grouse Specialist Group) vadītāja Ilze Štorha. „Taču šķiet, ka uzbrukumu skaits palielinās sarūkošās, izolētās populācijās un teritorijās ar biežiem cilvēku traucējumiem. Nav liecību par patoloģijām „trako” medņu gaiļu smadzeņu struktūrā, bet šķiet, ka tiem ir augstāks testosterona līmenis.”

Iespējams, ka apstiprinājums šādai sakarībai ir dati no Igaunijas, kur pēdējo 30 gadu laikā ir izzuduši 30 % no visiem zināmajiem riestiem (Viht, Randla 2002). Tajā pašā periodā, laikā no 1974. līdz 1984. gadam Igaunijā bija zināmi 73 gadījumi, kad medņiem novērota šāda uzvedība (Viht 1984 pēc Романов 1988). Tas, ņemot vērā Igaunijas nelielo medņu populāciju, ir liels skaitlis.

Ligzdošana

Medņiem gadā ir viens perējums (LOB 2002). Vista ligzdvieta parasti izvēlas ne tālāk kā vienu kilometru no riesta, dažkārt arī pašā riesta teritorijā. Ligzda var atrasties zem eglītes *Picea abies*, pie priedes *Pinus sylvestris* stumbra, dažkārt pie izgāzta koka saknes. Nekad ligzda nav atrasta atklātā vietā bez jebkāda aizsega. Turklāt zeme zem ligzdas vienmēr ir sausa. Parasti medņa olas ir lielākas par vistas olām, bet faktiski neatšķiras pēc formas. Olas ir blāvi dzeltenbrūnas ar maziem brūniem pleķīšiem, kas piešķir maskējošu nokrāsu un tādēļ ligzdā tās neizceļas uz apkārtējā fona (Семенов-Тянь-Шанский 1959). Dējumā ir 5–11 olas (7,75; n=8, LOB 2002), pēc citiem datiem 7–11 (5–16; Snow, Perrins 1998), visbiežāk 5–8 olas (Makatsch 1974; Семенов-Тянь-Шанский 1959). Čaumala matēta (LOB 2002). Parasti dēj ar 48 stundu intervālu, perē 26–29 dienas (Makatsch 1974), pēc citām ziņām 24–26 dienas (Snow, Perrins 1998). Vistas sāk perēt pēc pēdējās olas izdēšanas, visi cāļi izšķiļas 24 stundu laikā (Makatsch 1974).

Ligzdā sēdoša vista parasti cilvēku pielaiž līdz apmēram piecu metru attālumam, pēc tam paceļoties spārnos un necenšoties potenciālo ienaidnieku vilināt no ligzdas prom. Dažas medņu mātītes cilvēku pielaiž līdz pat divu metru attālumam. No ligzdas izceltas vistas parasti atgriežas pēc 1–3 stundām, vidēji no 19 gadījumiem pēc 2 h 23 minūtēm (maksimāli 6 h 18 minūtes un tikai vienā gadījumā pēc 10 minūtēm). Pēc atkārtotas vistas izbaidīšanas no ligzdas, tā nereti ligzdu pamet (Семенов-Тянь-Шанский 1959).

Tikko šķīlušos mātīšu ir vairāk nekā tēviņu, bet tām ir lielāka mirstība, tāpēc vecu gaiļu ir vairāk nekā vistu. Jauno putnu īpatsvars rudenī atkarībā no gada svārstās no 15–70 % (Потапов, Флинт 1987). Cāļi ir spējīgi veikt īsus lidojumus jau 2–3 nedēļu vecumā, pilnīgi izauguši tie ir 2–3 mēnešu vecumā (Snow, Perrins 1998). Mazuļiem vislielākā mirstība ir pirmajās 18 dienās. Mirstību ietekmē nokrišņi, vējš un gaisa temperatūra, kas ir mazāka par +10°C, kas cāļiem neļauj baroties. Līdz 20 dienu vecumam mazuļi paši nespēj saglabāt pastāvīgu ķermeņa temperatūru un būtisku laiku pavada, sildoties zem vistas spārnēm. Vista ir galvenais sargs pret mitrumu, jo mazuļiem nav tauku dziedzeru, ar ko tie varētu ietaukot apspalvojumu, lai aizsargātos pret samirkšanu. Noēnojuma un rāsas dēļ zemas temperatūras un slapjuma iespaids ir lielāks biežās mežaudzēs ar biezu pamežu un zemsegu. Trīs dienas veci mazuļi zem vistas spārnēm saulainā dienā pavada 16–20 % laika, aukstā laikā – 60 %, lietainā laikā pat 20 dienas veci cāļi 30 % laika pavada zem vistas. Tā piemēram, vistas neapsildīts cālis 12°C temperatūrā meklēja siltuma avotu jau pēc piecām minūtēm, pēc 10 minūtēm – tas sāka salt, pēc 20 minūtēm – nespēja paiet, pēc 39 minūtēm – nobeidzās (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973). Tā kā mazuļi spēj ietaukot apspalvojumu tikai pēc pirmā īstā spalvu tērpa iegūšanas, vista ir būtisks sargs pret mitrumu līdz viena mēneša vecumam. Šai laikā mazuļi vienmēr uzturas vistas tuvumā. Jaunie putni sāk gulēt kokos 60–65 dienu vecumā. Perējumi uzsāk patstāvīgu dzīvi ap 85. dienu, kad tos atstāj jaunie tēviņi, un pilnīgi izjūk ap 110. dienu (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973).

Barība

Pavasārī, vasarā un rudenī medņi pārsvarā barojas uz zemes, ziemā galvenokārt kokos. Sākot no oktobra vidus, galvenā barība ir priežu skuju un dzinumu (Snow, Perrins 1998). Vasarā skuju patērē mazāk, svarīgākā barība ir mellenes *Vaccinium myrtillus*. Vasarā un rudenī ēd arī zīleņu *Vaccinium uliginosum* lapas un ogas. Pavasarī un vasarā pārtiek arī no spilvju *Eriophorum* lapām un ziediem. Vasarā ēd kadiķu *Juniperus communis* skuju un ogas, dažādas sēklas, kā arī paparžu *Filicinae*, vītoli *Salix.*, apšu *Populus tremula*, bērzu *Betula* un alkšņu *Alnus* lapas un dzinumus, var ēst arī egļu skuju. Vasarā pārtiek no dažādiem kukaiņiem un to kāpuriem, bet dzīvnieku valsts barība kopā veido ne vairāk kā 10 % no medņa barības jūlijā–augustā, vairāk to lieto spalvas mainošie putni. Rudenī galvenā barība ir dažādas ogas, arī apšu lapas, ozolu *Quercus robur* zīles, vietām graudzāļu kultūras. Rudenī svarīgi ir gastrolīti, kuru trūkums var izraisīt medņu masveida pārvietošanos uz rajoniem, kur ir grants atsegumi. Ziemas laikā gastrolītu daudzums muskuļkuņģī samazinās. Tikko šķīlušies mazuļi pirmajās nedēļās pārtiek no dažādiem bezmugurkaulniekiem – skudrām *Formicidae*, zirnekļiem *Arachnida*, kā arī melleņu ziediem.

Spalvu maiņa

Spalvu maiņas periods medņiem ir no 20. jūnija līdz 20. augustam un šajā laikā abi dzimumiem ir daudz augstāks enerģijas patēriņš (Linden 1984, pēc Rolstad, Wegge 1987), taču, ņemot vērā ķermeņa svaru, tēviņam tas ir par 30 % augstāks nekā mātītei. Tādēļ, lai apmierinātu papildu prasību pēc enerģijas, tēviņi meklē apvidū visbagātākos mežus ar bagātu zemsegu un puskrūmu audzēm. Šajā laikā tie var būt sastopami pat audzēs, kurās dominē egles. Tā kā medņu gaiļi ir daudz lielāki un košāki (tātad, vieglāk pamanāmi), bet vistas pēc lieluma ir daudz piemērotāks barības objekts vairākumam potenciālo ienaidnieku, abi dzimumi izmanto atšķirīgu aizsardzības stratēģiju. Gailis, ja to ir atklājis plēsējs, ir mazāk manevrēt spējīgs, tāpēc tas dod priekšroku klajākām, vecām audzēm, kur ir labāka apkārtnes pārredzamība. Vientuļās mātītes dod priekšroku biezākām audzēm, arī jaunaudzēm un kultūrām, galvenokārt tādēļ, ka tur var labāk paslēpties (Rolstad, Wegge 1987).

Dzīves veids ziemā

Ziemā pieaugušie (>3,5 gadi) medņu gaiļi dod priekšroku vecam priežu mežam riestu tuvumā, nepieaugušie tēviņi un mātītes uzturas izklaidus neatkarīgi no riestiem un izmanto vidēja vecuma audzes pie veciem mežiem. Abi dzimumi izvairās no audzēm, kurās dominē egles. Nepieaugušajiem tēviņiem ziemā vajadzīgā teritorija (98,4 ha) ir ievērojami lielāka par pieaugušo tēviņu teritorijām (63,5 ha) un tā, savukārt ir daudz lielāka nekā mātīšu teritorija (26,8 ha). Ziemas beigās vecie tēviņi sāk pulcēties pie riestiem (apmēram 400–800 m attālumā no riestiem, padzenot no šīs teritorijas nepieaugušos gaiļus). Stipri fragmentētā ainavā gaiļi uzturas tālāk no riesta vietām nekā nefragmentētā, tiem ir lielākas teritorijas un zemāka izdzīvotība, jo daudz jāklīst pa nepiemērotiem biotopiem, kur ir lielāks risks iet bojā no plēsēju uzbrukuma (Gjerde, Wegge 1989).

Kaut gan gaiļu sociālā aktivitāte ziemā ir zema (putni galvenokārt barojas vai atpūšas), riesta uzvedība sākas jau ziemas beigās un tādēļ arī ziemā populācijā saglabājas noteikta sociālā struktūra. Vairākums mātīšu šajā laikā uzturas ne tuvāk par 800 m no riesta, parasti rajonos starp riestiem ar zemu gaiļu blīvumu, iespējams, tādēļ, lai izvairītos no (priekšlaicīgas) aplekšanas, jo jau sākot no februāra, katru reizi, kad gailis satiek vistu, tas sāk riestot (Gjerde, Wegge 1989). Šajā laikā palielinās pieaugušo gaiļu teritorialitāte, tie aizņem savas riesta teritorijas, bet vēl neapmeklē riestu.

Dispersija

Pieaugušie tēviņi ir ļoti pastāvīgi un atgriežas riestā gadu no gada (Wegge, Rolstad 1986), veci gaiļi var tikt nometīti pēc 10 gadiem 1 km attālumā no gredzenošanas vietas, taču atsevišķi īpatņi, sevišķi jaunas mātītes, var aizklejot 6–22 km tālu (Потапов, Флинт 1987; Романов 1988). Arī pieaugušās mātītes ir izteikti teritoriālas – vienas mātītes divas ligzdas viena no otras dažādos gados atradās tikai 70 metru attālumā, bet vienā gadījumā tajā pašā bedrītē (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973). Areāla dienviddaļā un tajos izplatības rajonos, kur nav pietiekami daudz rudens un ziemas barības vai trūkst gastrolītu, pārvietošanās var būt tālāka, tomēr tai ir sezonāls raksturs (Потапов, Флинт 1987).

Latvijā laika posmā no 1925. līdz 1960. gadam ir apgredzenoti 15 medņi. No 1961. līdz 1985. gadam vēl trīs putni. No tiem atrasts tikai viens (Kazubiernis 1989).

1.4. Biotopi

Medņa sastopamība Latvijā saistīta ar piemērotu biotopu – priežu mežu izplatību. Republikas rajoni, kuros priežu mežu īpatsvars ir ievērojams – Ventspils, Talsu, Aizkraukles, Madonas, Gulbenes, Balvu, Alūksnes un Valkas rajons – arī ir lielākie medņu apdzīvotie rajoni (5. attēls 18 lpp.).

Vecie gaiļi izteikti dod priekšroku vecām mežaudzēm, izvēloties arī savas dienas teritorijas ārpus riesta. Mazāk traucētos biotopos medņu riesti izvietojas vienmērīgi apmēram 2 km cits no cita (Wegge, Rolstad 1986). Veco mežu īpatsvars riestu apkārtnē ir tas no kā atkarīgs gaiļu skaits riestos (Rolstad, Wegge 1987). Tāpat kā gaiļu dienas teritorijas, kuru platības pieaug, palielinoties veco mežu fragmentācijai (Wegge, Rolstad 1986). Riesta teritorijā būtisks ir zemsegas trūkums, jo tas ļauj pārskatīt apkārtni vismaz 50–70 metru attālumā (Потапов, Флинт 1987). Bez tam mednim ir nepieciešamas vietas, kur iespējams ierīkot smilšu vannas, un vietas, kur iegūt gastrolītus (Snow, Perrins 1998).

Nemot vērā pēdējās desmitgades mežizstrādes intensitāti Latvijā un to, ka nav apzināti un aizsargāti visi riesti, uz jautājumu: „Vai pašreizējā sugas aizņemtā teritorija nodrošina dzīvotspējīgas populācijas saglabāšanos?” nav iespējams atbildēt. Pēc pašreiz zināmo medņu riestu telpiskā izvietojuma analīzes būs iespējams sniegt atbildi uz jautājumu: „Vai pašlaik apzinātās teritorijas, kuras apdzīvo medņi, spēj nodrošināt populācijas saglabāšanos?” Lai kāda arī būtu atbilde uz abiem iepriekšējiem jautājumiem, skaidrs ir viens – ir jāapzina un jāaizsargā visi medņu riesti un katrā atsevišķā gadījumā jāizvērtē, vai ir nepieciešama saimnieciskā iejaukšanās ar mērķi uzlabot medņu dzīvotni, kura ir pasliktinājusies pēc veiktās meliorācijas, ceļu būves u.c. ietekmējošajiem faktoriem. Šeit minama lieta, kura būtu jāievēro jau pirms uzlabošanas darbu plānošanas, proti, pirms kaut kas tiek „uzlabots” ir jāpārzina vietējā situācija (putnu skaits riestā, to izvietojums riesta laikā, pieguļošo riestu izvietojums un putnu skaits, cik lielā mērā funkcionē meliorācijas grāvji utt.). Tikai pēc visu šo faktoru izzināšanas var tikt veikta jebkāda saimnieciskā darbība. To nedarot, pēc uzlabošanas darbiem nevarēs pateikt, vai tiešām putni ir aizņēmuši uzlabotās platības, galu galā vai putnu paliek vairāk vai mazāk, vienīgais – cilvēkam izskatīsies, ka mežs ir kļuvis medņiem piemērotāks, bet vai pašiem medņiem?

1.5. Izplatība

Medņi sastopami Palearktiskā no Skotijas līdz pat Centrālajai Sibīrijai (Baikāla ez., Ļena), Centrāleiropā izplatība saistīta ar kalnu vai pakalnu rajoniem Pirenejos, Alpos, Karpatos u.c. (1. attēls).

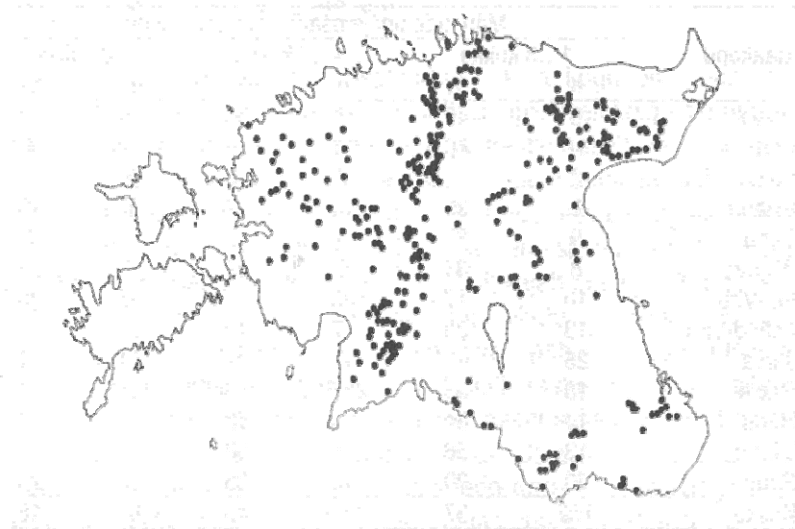
1. attēls. Medņa izplatība Eiropā (pēc Snow, Perrins 1998).

Figure 1. The present distribution of the Capercaillie in Europe (Snow, Perrins 1998).

Mūsdienās Eiropas rietumu un centrālajā daļā medņi ir sastopami vairs tikai kalnos – Centrāleiropā mednis vairs nav sastopams zemāk par 200 m virs jūras līmeņa, izņemot Polijas austrumu daļu (Viht, Randla 2002), un lielākā daļa tā populāciju ir fragmentētas un tāpēc jau tuvo izzušanai (Storch 2003).

Populācija turpina samazināties Lielbritānijā, Francijā, Vācijā, Polijā, Čehijā, Slovākijā, Šveicē un Ukrainā (Snow, Perrins 1998). Sugas izplatības samazināšanās, it īpaši areāla perifērijā, izskaidrojama ar mednim piemēroto biotopu platību samazināšanos. No literatūras izriet, ka piemērotu vietu rekolonizācija notiek ļoti lēni – pat liela blīvuma apstākļos rekolonizācijas distance nepārsniedz trīs kilometrus no tuvākās medņu aizņemtās vietas (Rolstad, Wegge 1987), tādēļ no pamatpopulācijas izolētu mikropopulāciju atjaunošanās ir maz ticama.

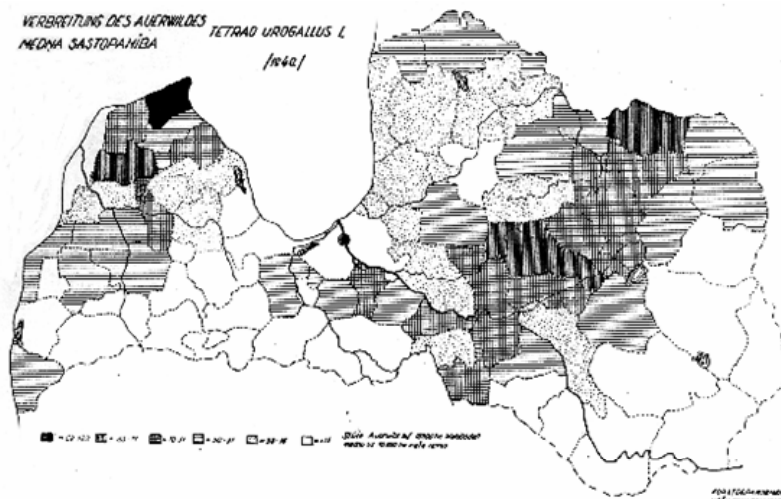
Mūsdienās Igaunijā medņi apdzīvo tikai valsts kontinentālo daļu (2. attēls). Pēc E. Tubi datiem, 20. gadsimta pirmajā pusē medņi ir apdzīvojuši arī Hijumā salu (Viht, Randla 2002).

2. attēls. Medņu riestu izvietojums Igaunijā pēc 1991.–2000. gadā veiktās inventarizācijas rezultātiem (Viht, Randla 2000).

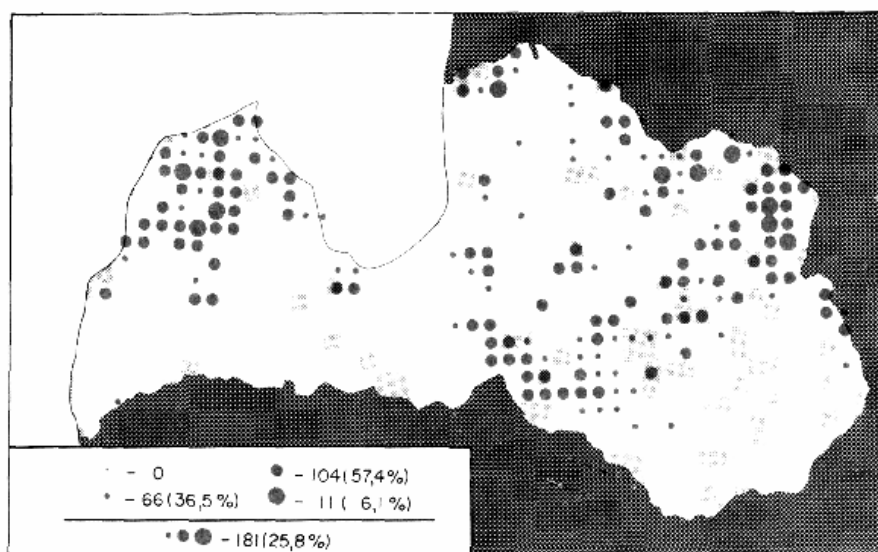
Figure 2. Distribution of the Capercaillie leks in Estonia, according to the inventories in 1991 – 2000 (Viht, Randla 2000).

Latvija atrodas medņa boreālā izplatības areāla dienvidu daļā. Pirmā pārskata karte par medņu izplatību Latvijā attiecas uz 1930. gadu beigām (3. attēls). Pēc tam medņa izplatības karte iegūta 1980. gadu sākumā, sastādot Latvijas ligzdojošo putnu atlantu (4. attēls). Kaut gan katra no šīm kartēm sastādīta, izmantojot dažādas metodes – pirmā atspoguļo medņu blīvumu uz 1000 ha meža pa virsmežniecībām (Kalniņš 1943), bet otra – tikai ligzdošanas ticamības pakāpi katrā apsekotajā 10 x 10 km kvadrātā (Priednieks, Strazds u.c. 1989), redzams, ka areāls samazinājies, jo 1980. gados mednis vairs nav konstatēts Liepājas un Jelgavas rajonos, un daļā no Cēsu, Ogres un Limbažu rajoniem, kur tas iepriekš bijis.

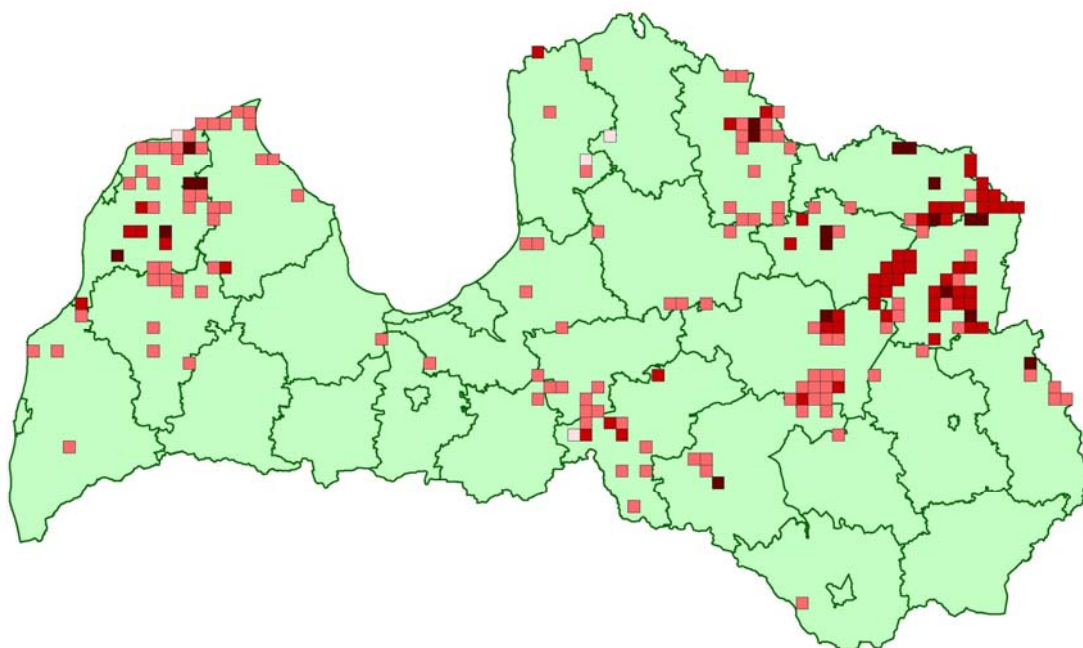

3. attēls. Medņu izplatība Latvijā 1930. gadu beigās. Krāsas intensitāte norāda blīvumu uz 1000 ha meža. Jo krāsa intensīvāka, jo medņu vairāk (Kalniņš 1943).
Figure 3. Capercaillie distribution in late 1930's. The darker colour shows greater density of Capercaillie in 1000 ha of the forest (Kalniņš 1943).

1930 gadu un 1980–1984 gadu kartes nevar adekvāti salīdzināt dēļ atšķirīgas datu iegūšanas metodikas un attēlošanas, ir pamats domāt, ka medņu izplatība Latvijā ir samazinājusies. Autoru rīcībā ir informācija par izzudušiem riestiem Daugavpils, Preiļu, Liepājas, Tukuma u.c. rajonos, kuros pat pirms dažiem gadiem medņi vēl bijuši sastopami. Zinot, ka pēdējo 100 gadu laikā mežu platības ir palielinājušās, areāla sarūkšana iespējams saistīta ar piemēroto biotopu kvalitāti un fragmentāciju. Tādējādi izolējot areāla malās nelielas mikropopulācijas, kuras laika gaitā, negūstot papildinājumu no pamatpopulācijas, saimnieciskā un plēsēju spiediena dēļ pamazām izzudušas.

4. attēls. Medņu izplatība Latvijā 1980.–1984. gadā (Priednieks, Strazds u.c. 1989).
Figure 4. Distribution of Capercaillie in 1980 – 1984 (Priednieks, Strazds u.c. 1989).

5. attēls. Medņu izplatība Latvijā 2000.–2003. gadā pēc otrā Latvijas ligzdojošo putnu atlanta (2000–2004) pagaidu datiem. Dati uz 27.10.2004. © Latvijas Ornitoloģijas biedrība.

Figure 5. Distribution of Capercaillie in Latvia in 2000-2003 after the data of the second Latvian Breeding Bird Atlas (2000-2004) © Latvian Ornithological Society.

Reintrodukcija

Lai gan reintrodukcijas pasākumi ir grūti, sekmīga medņu reintrodukcija īstenota Skotijā 1830. gados, kur mednis agrāk iznīcināts, izcērtot dabiskos mežus jau 18. gadsimtā (Avery, Leslie 1990).

Par Latvijā ievestiem un izlaistiem medņiem vienīgo konkrēto informāciju ir izdevies iegūt no 1988. gadā izdotās A. N. Romanova (*A. H. Романов*) grāmatas „Глухарь”, kurā ir aprakstīts kādā kārtībā un ar kādiem rezultātiem no Krievijas (Kirovas apgabala) ievesti un izlaisti medņi: „Latvijā pirmais medņu izlaišanas mēģinājums ir veikts 1966. gada 15. novembrī Kaņiera Valsts medību saimniecībā (Tukuma MRS Valguma mežniecībā). Pirms izlaišanas, trīs nedēļas putni turēti voljerā. Šajā laikā bojā gāja viena vista, kura tikusi (iespējams, jenotsuņa *Nyctereutes procyonoides*) nokosta. Izlaišanas vietā medņi jau agrāk bijuši, bet nezināmu iemeslu dēļ izzuduši. Ievestie medņi apmetušies purva malā, četru kilometru attālumā no voljera. Nākošā gada pavasarī tur atrastas četras ligzdas, vēlāk divi izvesti perējumi attiecīgi ar astoņiem un sešiem cāļiem katrā.

Otra izlaišana tika veikta vietā, kuru jau apdzīvoja vietējā medņu populācija. Medņi tika izlaisti divās kārtās, dažādās vietās, bet vienlaicīgi – 1969. gada 14. oktobrī, pēc trīs dienu karantīnas iepriekš sagatavotos voljeros. Izlaišanas rezultāti tika vērtēti pozitīvi. Inčukalna MRS Allažu mežniecībā izlaisti 7 gaiļi un 13 vistas. Karantīnas laikā bojā gāja viens pieaudzis gailis un viena jaunā vista nositās izlaišanas brīdī. Pārējie putni (viens vecais un pieci jaunie gaiļi, kā arī četras vecās un astoņas jaunās vistas) uzreiz pēc izlaišanas pacēlušies spārnos un aizlaidušies. Izlaišanas rajonā vietējā medņu populācija tiek vērtēta kā 22 īpatņu liela (8 gaiļi un 14 vistas).

Talsu MRS Stendes mežniecībā pirms atvesto putnu izlaišanas jau mita 9 gaiļi un 10 vistas. Četru gaiļu un septiņu vistu (viena vista gāja bojā izlaišanas brīdī), izlaišana, tāpat kā iepriekšējā gadījumā, tika veikta ar mērķi, lai vietējie putni krustotos ar ievestajiem medņiem”.

Zināms, ka medņus mēģināts izlaist arī Gaujas nacionālajā parkā – Sudas purvā (U. Saulīša ziņojums), bet par šī pasākuma efektivitāti ziņu nav.

1.6. Skaits

Skaitliski lielākā medņu populācijas daļa mūsdienās izvietojusies Fennoskandijas valstīs un Krievijā (Tucker, Heath 1994; Hagemeyer, Blair 1997; Storch 2000).

Eiropas populācija kopā tiek vērtēta ne mazāk kā 580 tūkstoši perējošu mātīšu (Tucker, Heath 1994). Visās Viduseiropas valstīs atzīmēta skaita samazināšanās, tajā skaitā Vācijā, Čehijā, Polijā, Slovākijā un Šveicē tā ir būtiska (vairāk nekā par 50 % kopš 1970. gada; Bauer, Berthold 1997). Skotijā mednis sekmīgi reintroducēts 1837. gadā, taču pēdējā laikā skaits samazinās, Dānijā tas izmiris 1897. gadā, Beļģijā 1820. gadā, un populācija nav atjaunojusies par spīti reintrodukcijas mēģinājumiem 1904. gadā un 1929.–1930. gadā. Polijā pēdējā laikā izzūd no Pomerānijas (Polijas Z daļa), Ungārijā izzudis kopš 1950. gadu beigām (Snow, Perrins 1998).

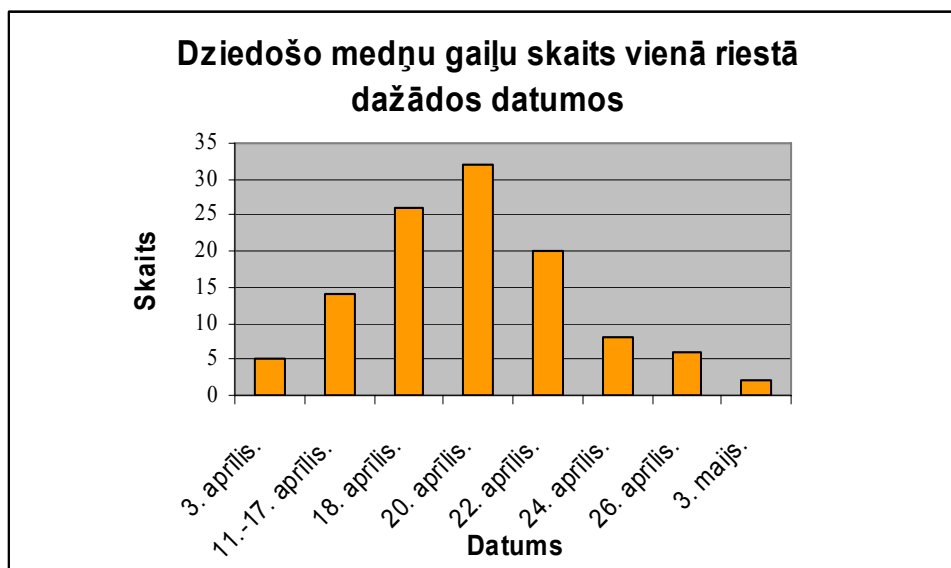
Literatūrā atzīmēts, ka Eiropā medņu skaitu ietekmē dramatiskā skudru skaita samazināšanās mežos, kas ir būtiska jauno putnu barības sastāvdaļa (Bauer, Berthold 1997).

Igaunijā par precīzāko rādītāju, lai izteiktu medņu populācijas lielumu, uzskata pieaugušo mātīšu skaitu pavasarī. Pēdējos desmit gados Igaunijā pavasarī bijis apmēram 1300 pieaugušo mātīšu. Šis skaits aprēķināts, ņemot vērā riestu inventarizācijas un augustā veiktā monitoringa rezultātus. No 1991. līdz 2000. gadam 13 aprīļos bija zināmi 442 medņu riesti. 37 % no tiem bija ar mazu gaiļu skaitu (1–3 gaiļi), 45 % ar 4–7 gaiļiem un tikai 18 % ar lielāku gaiļu skaitu. Pēdējo 30 gadu laikā Igaunijā ir izzuduši 30 % no zināmajiem riestiem. Ja šāda tendence turpināsies, tad mednis no Igaunijas var izzust jau šī gadsimta laikā (Viht, Randla 2000).

Vienīgā informācija par skaitu Latvijā ir meža sardzes veiktās uzskaites. Pirmā mežu departamenta organizētā uzskaitē pēc A. Kalniņa iniciatīvas veikta 1923. gadā. Pats autors atzīmē, ka attiecībā uz medņu gaiļiem, tā ir visai neprecīza, jo „skaits par mazu, liela daļa mežniecību bija uzdevusi vienīgi dziedošo gaiļu skaitu”. Arī par 1914. gada uzskaiti, kas ņemta par pamatu salīdzināšanai, autors atzīmē, ka tās dati „ir diezgan nenoteikti un pretrunīgi. Pilnīgi iztrūkst ziņu par dažiem Latgales rajoniem, kuros zvēru vairums pieņemts pēc analogijas ar kaimiņu rajoniem” (Kalniņš 1943). Tādēļ nav pamata apgalvot, ka medņu skaita samazināšanās I pasaules kara laikā ir bijusi tik krasa, kā izriet no pārskata diagrammas (7. attēls). Vēlāk medījamo dzīvnieku skaitu un ikgadējo nomedīto dzīvnieku pārskatus Meža departaments regulāri publicē žurnālā „Mednieks un Makšķernieks”. Šajās medņu uzskaitēs tiek atspoguļots gaiļu skaits. Publicētie dati par vēlāko periodu – pēc II pasaules kara (Anon. 1989) atspoguļo kopējo medņu skaitu (ietverot arī vistas). Medņi tiek skaitīti līdzīgi kā visi citi medjāmie dzīvnieki – pa mežsargu apgaitām, datus apkopojot pa mežniecībām, virsmežniecībām (agrāk MRS) un beigās uz visu Latviju. 1981. gada 1. maijā Latvijas PSR Mežsaimniecības un Mežrūpniecības ministrijas Medību saimniecības daļa uzdod visiem MRS veikt medņu riestu inventarizāciju pēc stāvokļa uz šo datumu, šoreiz veicot gaiļu uzskaiti pa riestiem. Atkārtotu inventarizāciju pēc Valsts Mežierīcības institūta (VMI – toreiz Vissavienības apvienības “Ļesprojekt”

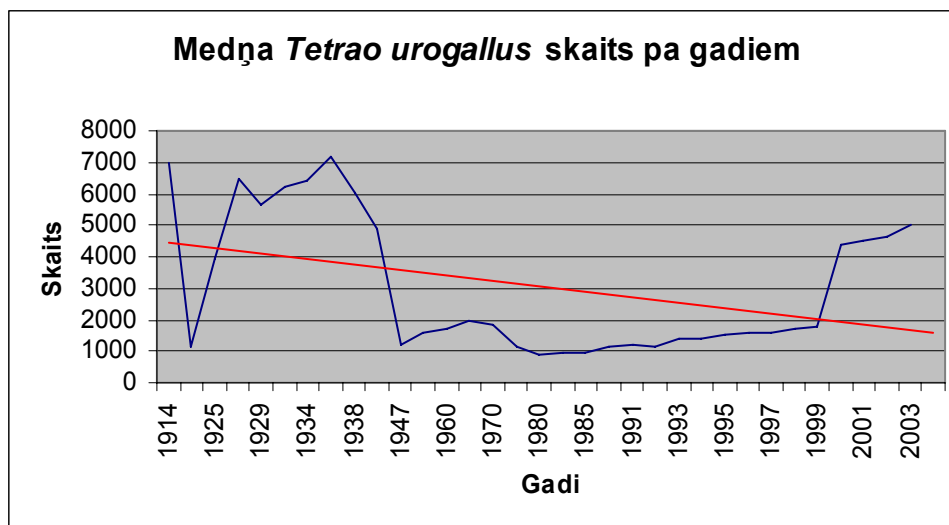
Latvijas Mežierīcības uzņēmums) lūguma veic 1986. gadā. Līdzīgā veidā medņu uzskaitē notiek arī pašlaik. Katrā virsmežniecībā ir atbildīgais par riestu/iem, kurš tad arī apkopo un iesniedz visu prasīto informāciju par situāciju riestos uz attiecīgā gada 15. maiju. Šos datus apkopo Valsts meža dienesta Medību daļa. Pēc šīs informācijas uz 2002. gada 15. maiju Latvijā bija 412 riesti ar 2096 gaiļiem un 2561 vistu.

Ir zināms, ka gaiļu skaits riestā sezonāli var mainīties visai lielos apmēros. Ļoti svarīgi ir tas, kad tieši uzskaitē veikta un cik reizes sezonā riests apmeklēts, jo sezonas gaitā jaunie putni no mazākajiem – satelītriestiem – var apmeklēt lielākos riestus. Piemērs, vienā riestā reģistrēto dziedošo putnu skaita pārmaiņām parādīts 6. attēlā.

6. attēls. 1936. gadā veiktā uzskaitē medņu riestā no 3. aprīļa līdz 3. maijam (Hofmanis 1937).

Figure 6. Count of Capercaillie in one lek in 1936 from April 3 until May 3 (Hofmanis 1937).

7. attēls. Medņa skaita dinamika Latvijā (VMD oficiālā statistika).
 Figure 7. Capercaillie population dynamics in Latvia (the official statistics of State Forest Service).

Lai arī cik optimistiski pašlaik var skatīties uz diagrammu (7. attēls) un redzēt, ka skaita kāpums sākot ar 1999. gadu ir ievērojams, tomēr jāuzsver, ka tas izskaidrojams ar ĪAI inventarizāciju, kuras laikā, pārbaudot jau zināmos riestus, ir atrasti daudzi jauni riesti. Kas savukārt var nozīmēt, ka zemais skaits pirms 1999. gada atspoguļo zināšanu trūkumu, nevis ļoti mazu populāciju. Tas nozīmē, ka skaita kritums 30. gadu beigās jāvērtē piesardzīgi.

Medņu blīvums un skaits riestos

Medņu sastopamības un riestu izvietojuma blīvums ir atkarīgs no biotopa kvalitātes un putnu prasībām pēc tās. Kā izriet no pētījumiem Norvēģijā, vienam teritoriālam gailim nepieciešami vismaz 40–50 ha veca, nepārtraukta meža. Tādējādi lielākais iespējamais blīvums ir viens gailis ik 40 ha netraucētos mežos, ar vidēji vienu riestu katros 320 ha. Tā kā katra gaiļa teritorija sniedzas ap 1 kilometru uz āru no riesta centra, riesti izvietoti vidēji ik pa 2 km un katram riestam kopā ar gaiļu dienas teritorijām nepieciešams vismaz 300–400 ha (3–4 km²). Norvēģijā netraucētos apstākļos vidēji 1,5 medņu riesti izvietoti katros 10 km² teritorijas (ieskaitot nepiemērotos biotopus – klajos purvus utt.) ar vidējo gaiļu skaitu 9 īpatņi. Mežsaimniecības traucētos mežos riestu ir gandrīz tikpat daudz – 1,3 riesti ik 10 km², bet tikai ar vidēji četriem gaiļiem riestā (Rolstad, Wegge 1987). Viena pieauguša (>3,5 gadi) gaiļa pavasara teritorija ir vidēji 26 ha, trīsgadīgam gailim – 61 ha (Wegge, Larsen 1987 pēc Rolstad, Wegge 1987). Pati riesta teritorija vienam gailim ir neliela – ap 0,6 ha (R = 40 m). Lielos netraucētos riestos var būt vairāk par 100 gaiļiem, to kopējā teritorija var sasniegt 1,5 km², bet tur, kur ir medību spiediens, riestu platība reti pārsniedz 10 ha un katrā no tiem vidēji riesto divi līdz septiņi putni (Потапов, Флинт 1987). Literatūrā ir atrodamas norādes par to, ka 18. gs./19. gs. mijā arī Latvijā bijis daudz riestu ar 5, 10, 20 un vairāk gaiļiem, bet valsts austrumdaļā pat ar 50, 80, 100 dziedošiem gaiļiem (Transehe 1965). Spriežot pēc

oficiālajiem 2002. gada datiem, vidējais riesta lielums Latvijā ir pieci gaiļi (412 riestos, ja skaita tikai riestos uzskaitītos gaiļus).

Medņu lauku uzskaites metodes

Mednim tiek lietotas trīs metodes (pēc Bibby *et al.* 1992).

Tēviņu un mātīšu uzskaites riestos. Uzskaites vienība ir tēviņš un/vai mātīte riestā. Uzskaites jāveic no piemērota novērošanas punkta ap saullēktu agri pavasarī (Lielbritānijā – no aprīļa sākuma līdz vidum; Moss, Oswald 1985 pēc Bibby *et al.* 1992). Riestu vietas iespējams atrast, sistemātiski pārmeklējot piemērotas teritorijas, meklējot pēdas sniegā vai pārbaudot informāciju no vietējiem ziņu avotiem (Rolstad, Wegge 1987). Ja visi riesti ir atrasti, iespējams precīzi novērtēt ligzdojošās populācijas lielumu. Ja nav zināmi visi riesti, tad lai noteiktu ligzdojošās populācijas lielumu var izmantot vidējo no maksimālā citos riestos novēroto putnu (tēviņu un mātīšu) skaita.

Mātīšu un perējumu uzskaites. Uzskaites vienība ir vista ar cāļiem. Uzskaites jāveic jūlijā, kad mātītes ar perējumiem pārvietojas (Moss, Oswald 1985). Mātītes uzskaita divi cilvēki ar suņiem, pārmeklējot visu pētāmo teritoriju vai ejot pa transektēm 20 m viens no otra. Suņiem vajadzētu atrast visus putnus, tad var tikt konstatēti un kartēti visi mazuļi. Ja mātīšu un perējumu skaits ir noteikts vairākos parauglaukumos lielākā teritorijā, tad ligzdojošo mātīšu blīvums var tikt ekstrapolēts uz visu teritoriju.

Uzskaites ar dzinējiem. Uzskaites vienība ir atsevišķs putns. Uzskaites jāveic laikā no oktobra beigām līdz novembra sākumam, kad vairākums putnu ir pārcēlušies uz kokiem (Lindén, Rajala 1981; Moss, Oswald 1985 pēc Bibby *et al.* 1992). Vairāki cilvēki (dzinēji) izkāroti rindās 20 m viens no otra lēnām iet caur piemērotu biotopu, lai izceltu putnus.

Ar Lielbritānijas vistveidīgo putnu metodikas principiem (Gilbert *et al.* 1998) var iepazīties 3. pielikumā.

1.7. Apdraudētība

Mednis iekļauts IUCN 1996 *Lower Risk (least concern)* – vismazāk apdraudēto sugu kategorijā. Austrijas, Bulgārijas, Čehijas, Vācijas Ungārijas, Itālijas, Lietuvas, Šveices, Ukrainas, Lielbritānijas un vairāku citu Eiropas valstu Sarkanajās grāmatās (Storch 2000).

Latvijas Republikas mērogā, suga ir iekļauta Latvijas Sarkanās grāmatas 3. kategorijā – retas sugas, kurām nedraud iznīkšana, bet kuras sastopamas tikai nelielā skaitā, vai arī pēc platības tik ierobežotās un tik specifiskās vietās, ka var ātri iznīkt; tām nepieciešama īpaša valsts aizsardzība likumdošanas veidā (Andrušaitis 2000).

1.8. Pašreizējā sugas izpēte un monitorings Latvijā un ārzemēs

Sugas bioloģija, barošanās, biotopu un telpiskās prasības, kā arī uzvedība un vairošanās sistēma kopumā ir labi izpētītas (Storch 2000).

Nopietnākie medņiem veltītie ekoloģijas pētījumi ir uzsākti 1970.–1980. gados – pēc tam, kad valstīs ar nozīmīgu medņu skaitu (Norvēģijā, Zviedrijā, Somijā, Vācijā, Skotijā) konstatēta tā skaita strauja samazināšanās. Pētījumu galvenais mērķis bija skaita samazināšanās cēloņu izpēte. Dažādi pētnieki, pārsvarā Norvēģijā un Somijā, ir analizējuši, kā medņi izmanto dažādas meža dzīvotnes, kā telpiski mežos izvietojas riesti un tamlīdzīgus jautājumus, pievēršot lielu uzmanību mežsaimniecības izraisītajai veco mežu fragmentācijai un pārmaiņām mežu kvalitātē (Wegge, Rolstad 1986; Rolstad, Wegge 1987; Rolstad *et al.* 1988, Rolstad, Wegge 1989, Gjerde, Wegge 1989, Sjöberg 1996, Rolstad *et al.* 1997). Pēdējo gadu laikā arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta tieši populāciju skaita pārmaiņu analīzei un tai veltītiem atjaunošanas projektiem (Moss, Picozzi 1994; Storch 1999; Viht, Randla 2002; Mollet *et al.* 2003).

Sliktais medņu populācijas stāvoklis Rietumeiropas valstīs ir licis pievērsties tās atjaunošanai, izstrādājot un realizējot dažus ES LIFE fonda finansētus projektus, no kuriem ievērojamākais ir Skotijas medņu populācijas glābšanas projekts "Urgent conservation management for Scottish Capercaillie" (LIFE 02 NAT/UK/8541), ieguldot šīs sugas izpētē un stāvokļa uzlabošanā **5 miljonus sterliņu mārciņu** – vairāk nekā jebkad tērēts kādas vienas sugas aizsardzībai vienā valstī (Kortland 2003).

Kaimiņvalstīs

Ar informāciju par medņu populācijas stāvokli un perspektīvām Igaunijā var iepazīties 2002. gadā izdotajā Igaunijas Ornitoloģijas biedrības (Eesti Ornitoloogiaühing) žurnāla „Hirundo” zinātniskajā pielikumā „The Capercaillie: Status of the Estonian population and survival prospects”. Igaunijā vistveidīgo monitorings tiek veikts jau kopš 1978. gada. 1994. gadā tas iekļauts nacionālajā monitoringa programmā „Sugu un biotopu monitorings”. Katru gadu augustā nemainīgos maršrutos tiek skaitītas visas konstatētās vistveidīgo putnu sugas. Visām saskaitītajām vistveidīgo putnu sugām tiek vērtēts populācijas blīvums un ligzdošanas sekmes, pēc tam analizējot to dinamiku, ligzdošanas sezonas sekmes, kā arī dzimumu attiecību (Viht, Randla 2002).

Lietuvā šī suga ir ļoti reta, tādēļ galvenā vērība tiek pievērsta riestu apzināšanai un to aizsardzībai (P. Kurlavičius (*Kurlavičius*) ziņojums, pēc Strazds u.c. 2003).

Pašlaik Baltkrievijā mednim veltītu pētījumu nav (T. Pavlushchick (*Pavlushchick*) ziņojums, pēc Strazds u.c. 2003). Baltkrievijas Sarkanās grāmatas jaunākajā izdevumā kā apdraudētu tiek rekomendēts iekļaut vienu no medņu pasugām *T. urogallus major* (Pavlushchick 2003).

Latvija

Pirmais medņu ekoloģiskais pētījums Latvijā tika aizsākts 2003. gadā („Meliorācijas ietekmes noskaidrošana uz medņu riestu dzīvotnēm” Strazds u.c. 2003). 2004. gadā tiek realizēts projekts „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze”. Šis projekts ir ļoti nozīmīgs, jo uz tā rezultātiem tiks balstīta turpmākā medņu aizsardzība un apsaimniekošana. Projektu finansiāli atbalsta VAS „Latvijas valsts meži”.

2. Sugas un biotopa samazināšanās vai izzušanas cēloņi

2.1. Populācijas ietekmējošie faktori

Mežu fragmentācija

Eiropā dažādi ar mežsaimniecību saistītie faktori kā ceļu būve un kailcirtes ar aizvien īsāku aprites periodu, egļu monokultūru stādījumi un ar to saistītā ogu stāva izzušana, pesticīdu lietojums mežsaimniecībā ir nozīmīgākais medņu skaitu ietekmējošais faktors (Bauer, Berthold 1997). Boreālie meži vienmēr ir bijuši heterogēni dabisko apstākļu radīto traucējumu (ugunsgrēki, vējlauzes u.c.) dēļ un saglabājušos meža puduru izvietojuma struktūrai ir ļoti liela nozīme meža dzīvnieku apsaimniekošanā un aizsardzībā (Rolstad, Wegge 1987). Mežsaimnieciskā darbība (galvenā cirte) prieku mežos notiek tādā vecumā, kas ir ļoti ilgi pirms klimaksa stadijas, un par mednim vispiemērotākajām uzskatāmas tieši vecās audzes. Ņemot vērā to, ka mednim ļoti būtiskas ir tieši vecās mežaudzes, mežsaimnieciskās darbības rezultātā saglabājušies vecu mežu puduri starp jaunākām audzēm uzskatāmi par „salām”, ko aptver mazāk piemēroti biotopi.

Netraucētā mežā riestu skaits tik pat liels, cik traucētā, bet gaiļu skaits ir gandrīz divas reizes lielāks – vispirms paliek mazāk putnu, tad izzūd riesti (Rolstad, Wegge 1987). Mežu fragmentācija vispirms atstāj iespaidu uz gaiļu skaitu riestā, tad tieši šis skaits ļauj vismaz orientējoši spriest arī par mežu fragmentācijas iespaidu.

Hidromeliorācijas ietekme

Tā kā medņu ekoloģijas pētījumi galvenokārt veikti citos klimatiskajos un ģeoloģiskajos apstākļos (piemēram, kalnu apvidos), šis faktors parasti nav atdalīts no citu saimniecisko faktoru ietekmes. Attiecībā uz medņu skaita samazināšanos Latvijā hidromeliorācija un purvu apgūšana minēta kā galvenais skaitu ietekmējošais faktors (Тауриньш 1983). Ņemot vērā medņu prasības pret riesta vietu un biotopu vispār, meliorācijas negatīvais iespaids izpaužas divējādi. Riestos vai to tiešā tuvumā ir pārmainīties mitruma režīms un strauji sācis augt pamežs un paauga, vietām veidojot ne tikai necaurredzamas, bet pat necaurejamas audzes. Tā kā mednim riesta vietām ir svarīga laba apkārtnes pārredzamība uz zemes vai no zemākajiem koku zariem, saaugusī zemsega dažos (vai daudzos) gadījumos var būt galvenais faktors, kādēļ riests konkrētā vietā ir panīcis vai izzudis pavisam. Līdzīgi daudz biežākā zemsega un pamežs var atstāt ievērojamu negatīvu iespaidu uz mazuļu izdzīvotību, īpaši gadus, kad ir nelabvēlīgi klimatiskie apstākļi (aukstas un lietainas vasaras).

Meliorācijas ietekme Latvijā aizsākta pētīt 2003. gadā, diemžēl ar vienu gadu šāda veida pētījumam ir par maz, tādēļ, lai iegūtu vispusīgus rezultātus, vēl jāievāc informācija par vairākiem riestiem. Ar projekta darba atskaites diskusijas konspektu varat iepazīties šī dokumenta 5. pielikumā. Šeit piedāvājam iepazīties ar 2003. gada sezonas pētījuma secinājumiem (Strazds u.c. 2003):

1. Šis pētījums apstiprina izvirzīto hipotēzi par to, ka mežu nosusināšana negatīvi ietekmē medņu riestu dzīvotnes kvalitāti un var novest pie riesta izzušanas. Faktori, kas to var izraisīt, ir gan zemsegas sugu sastāva maiņa (svarīgo barības augu izzušana), gan mežaudzes dzīvās zemsedzes aizaugšana, pateicoties nosusināšanai.

2. Pētījumu gaitā iegūta informācija par to, ka riesta dzīvotnes kvalitātes uzlabošanai daudzos gadījumos varētu būt nepieciešama mežsaimnieciska iejaukšanās, tikai tai jābūt vērstai uz medņu dzīvotnes stāvokļa uzlabošanu. Pašreizējais zināšanu līmenis pagaidām neļauj atbildēt uz jautājumu, kāds strukturālais stāvoklis ir jāsasniedz mežaudzes koku stāvā, kas savukārt lielā mērā nosaka visu pārējo meža sastāvdaļu stāvokli.
3. Lai atbildētu uz jautājumu par dzīvotnes pārmaiņu kritisko sliekšni, nepieciešams izanalizēt dzīvotni (vēlams vairākos) izzudušos un gandrīz izzudušos riestos, kur populācijas stāvokļa pārmaiņas ir izraisījuši dzīvotnes kvalitātes pasliktināšanās, nevis meža izciršana vai putnu izmedīšana.
4. Lai atbildētu uz jautājumu par mežaudzes telpiskās struktūras lomu riestā, dzīvotnes kvalitāti un tās ilgtspēju, nepieciešams detalizēti izanalizēt vairākus, potenciāli līdzvērtīgus riestus, un ievērojami palielināt zināšanas par to, kā medņi izmanto atšķirīgas meža struktūras.
5. Lai noskaidrotu visus koku izvēles aspektus, nepieciešams ievērojami palielināt analizējamo medņu izvēlēto koku daudzumu, atsevišķi vērtējot barošanās, naktsguļas un riesta kokus.

Bez tam grāvju klātbūtne vēl vairāk palielina plēsonības risku, jo ļauj riestam piekļūt mednim bīstamam plēsējam, kas citādi medņu mežos nekādi nebūtu sastopama – Amerikas ūdelei *Mustela vison*.

Mazas populācijas

Eiropas rietumu un centrālajā daļā biotopu degradācija un fragmentācija ir novedusi pie izolētu populāciju veidošanās, no kurām daudzas apdraud to mazais lielums. Mazas populācijas (piemēram, kurās ir mazāk kā 100 putnu), parasti ir jutīgas un tām ir lielāki izžušanas draudi ģenētiskās daudzveidības zuduma un nejaušību dēļ (Klaus 1994; Loneux, Ruwet 1997; Westemeier 1998 pēc Storch 2000). Tādēļ tiek noteikts veikt pasākumus biotopu saglabāšanai, kas jādara vēl **pirms** populācija ir uz izžušanas robežas. Piemērotu biotopu teritoriālajam izvietojumam ainavas līmenī būtu jāpievērš vairāk uzmanības nekā tas darīts līdz šim (Rolstad 1991; Ménoni *et al.* 1997; Storch 1997 a,b pēc Storch 2000).

Medību ietekme

No Eiropas valstīm, šobrīd tikai Austrijā, Baltkrievijā, Bulgārijā, Somijā, Francijā, Norvēģijā, Slovākijā, Zviedrijā un Latvijā medni ir atļauts medīt (Storch 2000). Vissliktāko iespaidu uz populāciju atstāj rangā visaugstāko gaiļu nomedīšana (Bauer, Berthold 1997). Tam var būt ļoti nevēlams iespaids uz ģenētisko kvalitāti un sociālo hierarhiju riesta sistēmā. Bez tam, medījot īsi pirms vairošanās sākuma, medības izraisa vienīgi reproduktīvo īpatņu palielinātu mirstību, kas nevar kompensēt laika trūkuma (līdz ligzdošanai) dēļ (Baines, Linden 1991 pēc Liepa u.c. 2003). Arī Ilze Štorha komentējot medību ietekmi, raksta: „Nav zināms neviens pētījums, kurā būtu tieši apskatīta medību ietekme uz medņu populācijām. Medņu speciālisti ir vienprātīgi, ka pat mērenas medības pavasarī (riesta laikā) negatīvi ietekmē sarūkošas vai apdraudētas populācijas, ne tik daudz atsevišķu gaiļu nošaušana, bet traucējums riestā, kas var novest pie tā, ka dažas vistas paliek neapaugļotas. Gaiļu medības rudenī varētu būt mazāk kritiskas. Bet, vispārīgi runājot, apdraudētās sugas, it īpaši, ja tās iekļautas oficiālos sarakstos, nevajadzētu medīt vispār” (*I.Storch*, pers. komentārs). Vistveidīgo putnu speciālistu grupas (IUCN

Grouse Specialist Group) izdevumā „Grouse News”, 2004. gadā ir paredzēts izdot numuru par vistveidīgo putnu medībām un to ietekmi.

Latvijā, medības visu laiku ir bijis nozīmīgs medņu populāciju ietekmējošs faktors. Attiecībā uz 20. gadsimta sākumu literatūrā ir atrodama informācija par medniekiem, kas šajā laikā nomedījuši katrs vairāk par 50–100 gaiļiem, divi atsevišķi mednieki Vidzemē pat 350 un 400 gaiļus katrs. Atsevišķos riestos nošauto putnu skaits arī ir bijis ievērojams – pat pieci gaiļi vienā medību reizē: divi vakarā un trīs no rīta (Transehe 1965) vai 10 vienās medībās Vijciemā (Kalniņš 1943). Šāds nomedīto putnu skaits neapšaubāmi var atstāt iespaidu uz populācijas lielumu (ja medīts ir pirms rieta faktiskās norises vai tās laikā) gan samazināt, gan iespaidojot populācijas ģenētisko kvalitāti, negatīvi iespaidojot vistu izvēles iespējas. Par to, ka tieši nekontrolēto medību spiediens ir būtiski iespaidojis medņu skaitu vismaz „abu karu laikā”, atrodams ziņas arī literatūrā, kad „1942. un 1943. gadā Rietumu mednieki bez šaubām nošāva pārāk daudz gaiļu: viņi visi gribēja „lielo gaiļi” ierakstīt savā medību grāmatā” (Transehe 1965). Šis skaita kritums parādās arī medņu uzskaitē (skat. 7. attēlu). 1930. gados, kad medību intensitāte bija daudz lielāka, „pēcmedību” atlikums vismaz daļā riestu daudzkārt pārsniedza daudzu tagadējo riestu lielumu. Tā atsevišķā riesta 1929. gadā no 24 dziedošiem gaiļiem nomedīti četri, 1930. gadā no 28 – pieci, 1931. gadā no 25 – pieci (Hofmanis 1937). Lai gan nomedīto skaits ir iespaidīgs, jāņem vērā arī palikušo skaits – 20, 23, 20, kas tālu pārsniedz gaiļu skaitu gandrīz jebkurā no pašlaik zināmajiem riestiem. Tādēļ iespējams, ka medību iespaids uz jau tā novājināto populāciju pašlaik varētu būt lielāks, nekā tas bija 1930. gados un tā samazināšana vai novēršana iespējama, tikai mainot medību un apsaimniekošanas kārtību.

Daudz būtiskāks tomēr ir bijis medību vispārējās politikas iespaids, piemēram, 1970. gados pievēršot pastiprinātu uzmanību „gaļas” medību attīstībai ar mežacūku *Sus scrofa*, kā vienu no galvenajiem medību objektiem. Pēdējā desmitgadē stāvokli ir ietekmējusi kažokādu cenu krišanās un līdz ar to krasi samazinājusies caunu *Martes*, jenotsuņu un lapsu *Vulpes vulpes* medību intensitāte, kādēļ ievērojami pieaudzis šo plēsēju skaits (skat. 8. attēlu 31.lpp) un līdz ar to ietekme uz medņu populāciju. Tā kā plēsēju spiediens uz medņu populāciju 1930. gados ir bijis samērā nemainīgs, tieši medību iespaids, iespējams, bijis galvenais faktors, kas izraisījis samērā lielās gaiļu skaita svārstības. Lai gan nomedīts parasti ir mazāk par 10 % no populācijas, kvalitatīvā izteiksmē iespaids varēja būt būtiski lielāks. Īpaši tādēļ, ka ilgus gadus tika (un diemžēl dažviet joprojām tiek) kultivēta politika, ka „kauslīgie vecie gaiļi, kas no riestiem izdzen visus pārējos ... katrā ziņā atšaujami jau pašā riesta sākumā” (Kalniņš 1943), kas, ilgus gadus īstenota ir bijusi **ilglaicīga negatīvā selekcija**. Par medību negatīvo iespaidu „izšaujot vecos gaiļus” literatūrā atrodams ziņas arī vēlāk 70. un 80. gados (Тауриньш 1983). 2004. gadā rīkotajā aptaujā, kurā mednieki un VMD darbinieki tika lūgts atbildēt uz dažādiem ar medni saistītiem jautājumiem, uz jautājumu, vai kauslīgie gaiļi ir jānomedī, apmēram trešā daļa (33,80 %) no visiem respondentiem atbildēja, ka gaiļi jā saglabā, jo tie piesaista vistas. 25,35 % atbildēja, ka nezinot, vai kauslīgie gaiļi ir jāmedī vai nē. 14,08 % aptaujāto uzskatīja, ka tam, kuri gaiļi tiek nomedīti, nav nozīmes. Tomēr 11,27 % atbildēja, ka šie gaiļi ir jānomedī, jo tie traucē normālu riesta norisi.

1976. gadā medņu medības tika pārtrauktas (Тауриньш 1983) un atsāktas pēc 1980. gada (Aigare u.c. 1985), tomēr šajā laikā medņu populācija nepalielinājās. Tā drīzāk cieta zaudējumus (7. attēls) divu iemeslu dēļ. Tā kā daudziem mežsargiem par medņiem vairs nebija nekādas intereses (lasīt – darba pienākumi), daudzi riesti gāja bojā, izcērtot mežu, bet vēl vairāk riestu tika „pazaudēti”, mainoties apgaitu

mežsargiem. Tā kā riestu atrašanās vieta nevienu neinteresēja, šī informācija pie apgaitu maiņas netika nodota pēcnācējam un tādējādi bieži gāja zudumā. Arī riestu „pazaudēšana” bieži noveda pie riestu pakļaušanas mežizstrādei. Pēdējā desmitgadē skaita „pieaugums” lielā mērā ir izskaidrojams tieši ar „aizmirstu” riestu atkalatrašanu un ar 1999. gadā aizsākto mikroliegumu inventarizāciju, nevis populācijas atjaunošanos. Tāpēc ir grūti novērtēt patiesos skaita pārmaiņu apmērus.

Intervijas ar meža darbiniekiem pēdējos gados apliecina, ka samērā daudzos gadījumos faktiskais riestu izžušanas iemesls vēl salīdzinoši nesenā pagātnē (80. gados) visticamāk ir nevis dzīvotnes izmaiņas vai plēsēju iespaids, bet gaiļu izšaušana. Pēdējos gados (kopš 2000. gada) ir zināmi gadījumi, kad mednieki tiek vesti nevis uz riestu, uz kuru ir izsniegta licence, bet uz riestu, kur medņiem ir vieglāk piekļūt, dažkārt nošaujot tajā vienīgo dziedošo gaili. Šāda situācija var izraisīt atsevišķu viegli apmedījamo riestu izžušanu un tālāku populācijas sadrumstalošanos. Līdzvērtīgi negatīvi vērtējami gadījumi, kad viena gaiļa nomedīšanai riests tiek apmeklēts trīs, četras dienas pēc kārtas, jo mednieks nespēj putnu nošaut. Šis traucējums kopā ar riesta izlūkošanai nepieciešamo laiku (traucējumu) var atstāt vēl lielāku negatīvo ietekmi uz faktisko riesta procesa rezultātu (pārošanos) nekā sekmīga viena gaiļa nomedīšana tajā, jo periods, kurā notiek pārošanās, ir ļoti īss (apmēram 10 dienas). Tāpat iespējama situācija, kad pēc nesekmīgām medībām riestā, mednieki aizbrauc uz citu, tuvumā esošu lielu riestu, lai tajā nomedītu „atļauto” gaili. Lai gan visi minētie gadījumi ir individuāli un ietekmē konkrēto riestu, tie ļoti negatīvi ietekmē situāciju kopumā un var strauji pasliktināt populācijas kopējo stāvokli, iznīcinot samērā mazus, bet viegli pieejamus riestus vai traucējot normālu riesta norisi arī lielajos riestos.

Sadursmes ar vadiem un žogiem

Sadursmēs ar augstsprieguma vadiem Skandināvijas valstīs ik gadus iet bojā vērā ņemams medņu skaits. Piemēram, Norvēģijā tiek vērtēts, ka ik gadu sadursmēs ar augstsprieguma līnijām iet bojā ≥ 20000 īpatņi (Beveranger 1995 pēc Storch 2000). Skotijā briežu ganību žogos iet bojā līdz pat 50 % no visiem gada laikā bojāgājušajiem medņiem (Storch 2000).

Ziņu par Latvijā žogos vai vados bojā gājušiem medņiem autoru rīcībā nav. Bet ir ziņas par medņu bojāeju uz autoceļiem skat. 28.lpp sadaļu „Mirstība uz autoceļiem”.

Traucējumi

Latvijā traucējumu negatīvā loma ir novērtēta jau sen, tādēļ jau 1930. gados rekomendācijās riestu apsaimniekošanai varam lasīt par to, ka „Medņu riesta un perēšanas rajonā vismaz no aprīļa vidus līdz jūlija vidum nedrīkst pieļaut arī lopu ganīšanu, sūnu, sēņu, zāles, vai meža ogu vākšanu” (Kalniņš 1943). Vasarā traucējumu negatīvais iespaids visvairāk izpaužas, iztraucējot vistu ar cāļiem. Vistveidīgajiem putniem, lai pasargātos no plēsēja, ir paradums izspurgt uz visām pusēm (lai plēsējs nevarētu noķert un apēst visus). Ja traucējums ir ilgstošs (piem., ogotājs uzturas tajā pašā vietā ilgāku laiku), perējums nevar sapulcēties atkal kopā un sliktās termoizolācijas dēļ cāļi ļoti ātri var iet bojā. Tā kā mellenāji un pašas mellenes ir viens no galvenajiem medņu barības objektiem vasarā, šādu traucējumu varbūtība ir ļoti liela. Līdzīgi var iedarboties arī gailēņu lasīšana, jo gailenes aug tieši tādos meža tipos, kādus apdzīvo medņi. Pie tam lielākais īpatsvars ir tieši komerciālajai ogošanai un sēņošanai (nodošanai sagādē).

Komentējot traucējuma ietekmi, I. Štorha saka: „Man nav zināmu pētījumu par šo tēmu. Kritiskais punkts nav gaiļi, bet gan vistas, kas ir daudz jutīgākas. Tas, ka medņi no riesta nepazūd nav pierādījums tam, ka cilvēka klātbūtnē nav negatīvas ietekmes.” (I. Storch pers. komentārs).

Dažādu traucējumu ietekmi uz riestojošajiem putniem varētu noskaidrot izstrādājot eksperimentālu pētījumu – izvietojot video kameras riesta teritorijā.

Troksnis

1998. gadā veiktās nesekmīgās medņu riestu pārbaudes (netika dzirdēts neviens putns) Ķemeru nacionālā parka teritorijā liecina par intensīvi lietotu transporta maģistrāļu varbūtējo negatīvo ietekmi. Jau no agra rīta (no pl. 4:30) nepārtrauktā satiksme rada tik augstu skaņas fonu, ka pat vairāku kilometru attālumā no maģistrāles neko citu nevar dzirdēt. Šis faktors neapšaubāmi iespaido iespēju medņus konstatēt, taču tas var ietekmēt arī medņu pašu iespējas riestot – tie nedzird cits citu. Šim faktoram varētu būt daudz lielāka ietekme, nekā pirmajā brīdī šķiet. Ne jau velti medņu riests notiek diennakts laikā, kad neviens cits putns nedzied, jo paša medņa dziesma ir ļoti klusa. Līdzīgs automaģistrāļu negatīvais iespaids uz medņu skaitu atzīmēts Somijā (Räty 1979). Dzelzceļa maģistrāļu iespaids noteikti ir daudz mazāks, jo, kaut arī braucošs vilciens rada daudz lielāku troksni un ir dzirdams no lielāka attāluma, starp atsevišķiem reisiem vienmēr ir daudz ilgākas pauzes nekā šoseju radītais pastāvīgais traucējuma iespaids.

2003. gada pavasarī Valkas virsmežniecības teritorijā kādā riestā nekas cits nebija dzirdams kā tikai aiz riesta buferzonas notiekošās mežsaimnieciskās darbības radītais troksnis (A. Petriņa novērojums).

2004. gada pavasarī, Ventspils pusē, riestam, kurš atrodas netālu no dzelzceļa līnijas, garām braucis vilciens un no tā brīža līdz vilciena aiziešanai medņi apklusuši (M. Strazda novērojums).

Trokšņa piesārņojuma radītais iespaids būtu pārbaudāms, salīdzinot esošo riestu izvietojumu, un gaiļu skaitu tajos attiecībā pret to telpisko izvietojumu atkarībā no dažādiem trokšņu avotiem. Par to, kādā veidā pētījums būtu veicams, ir domāts un iespējams, ka tuvākajā laikā šī potenciālā projekta metodika, izstrādes iespējas un iespējamie finansētāji tiks apzināti.

Mirstība uz autoceļiem

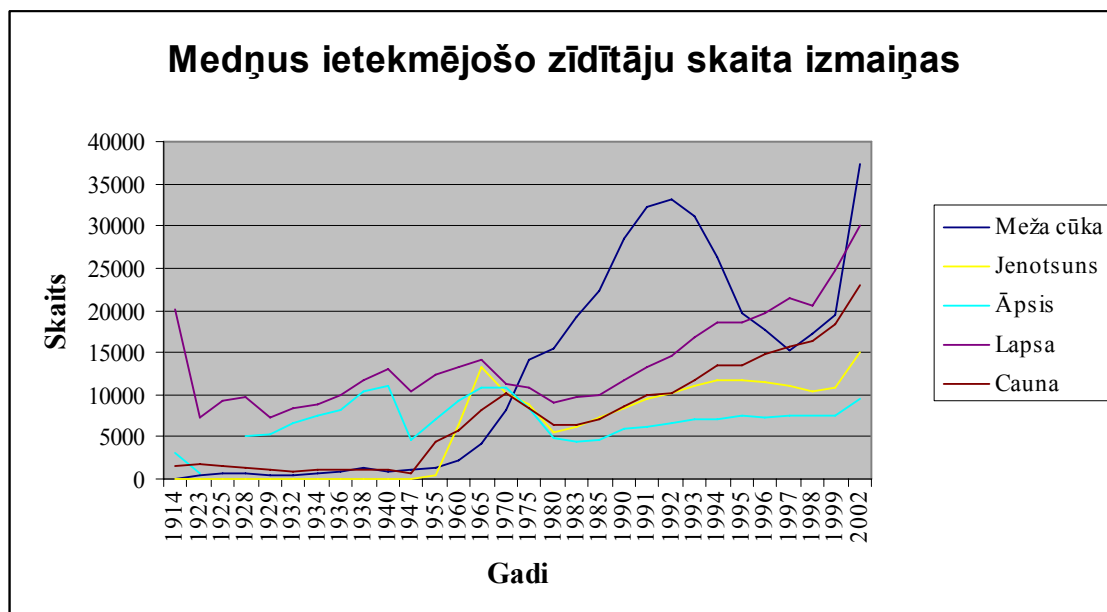
Latvijā nav precīza šī faktora novērtējuma, bet tā iespaids varētu būt nozīmīgāks nekā pirmajā brīdī šķiet, īpaši rudenos, kad putniem vajadzīgi gāstrolīti un tie bieži novērojami uz grantētiem ceļiem vai pat lielceļu malās. Pašlaik autoru rīcībā ir tikai viens novērojums – 90. gadu beigās, Balvu rajonā uz ceļa Žīguri – Katleši atrastas sabraukta medņu gaiļa paliekas (A. Rēdmaņa ziņojums). Ir vairāki ziņojumi par to, ka medņi uz ceļa radījuši bīstamas situācijas, bet bez letālām sekām. 30.04.1995. uz Vidzemes šosejas pie Lorupes tilta novērota medņu vista, kuru notrieca, bet nenosita pretimbraucoša mašīna (Strazds u.c. 1999).

Ņemot vērā augošo transportlīdzekļu skaitu, tad var teikt, ka nākotnē šis faktors varētu būt daudz nozīmīgāks.

Plēsēju ietekme uz medņu populāciju

Nozīmīgs medņu skaitu ietekmējošs faktors, taču tā ietekme it īpaši izpaužas uz novājinātām populācijām (Bauer, Berthold 1997). Kopš 1960. gadiem Norvēģijā samazinās medņu populācija. Otrajā vietā aiz negatīvās kailciršu ietekmes uz šo sugu minēta plēsēju savairošanās. Atzīmēts, ka periodā no 1970. gadiem līdz 1990. gadam, kad trakumsērgas dēļ lapsu skaits strauji kritās – medņu skaits pieauga (Spidsö *et al.* 2001). Ja plēsēju skaitu neierobežo, medņu ligzdošanas sekmes ietekmē graužēju (kas ir galvenā barība vismaz dažām medni ietekmējošām plēsēju sugām) vairošanās cikli. Labos “peļu gados” medņu ligzdošanas sekmes ir labākas – pateicoties mazākam izpostīto ligzdu īpatsvaram (Marcström *et al.* 1988). Kā galvenās medni ietekmējošās plēsēju sugas Krievijā minētas caunas, lapsas, vilks *Canis lupus*, ūpis *Bubo bubo*, klinšu ērglis *Aquila chrysaetos* un jūras ērglis *Haliaeetus albicilla*, jaunos putnus, īpaši līdz 2–3 mēnešu vecumam būtiski ietekmē arī vistu vanags *Accipiter gentilis* un sermulis *Mustela*, bet galvenais ligzdu postītājs ir mežacūka (Потапов, Флинт 1987). Viduseiropā kā nozīmīgākās uzskata lapsu, āpsi *Meles meles*, vistu vanagu (Bauer, Berthold 1997) un arī mežacūku (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973). Norvēģijā galvenā plēsēju suga, kas ietekmē medņus ir vistu vanags (Wegge *et al.* 1989 pēc Gjerde, Wegge 1989).

Latvijā kā medņus ietekmējošas sugas minētas vistu vanags, lapsa, meža cauna *Martes martes* un meža cūka (Kalniņš 1943), kā arī jenotsuņi, lūši *Lynx lynx* un āpši *Meles meles* (Kalniņš 1958). Kaut gan par meža caunu literatūrā atrodamas ziņas, ka tās ietekme vēl ir jāpierāda (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973), Latvijā ir dokumentēts, ka cauna posta medņu ligzdas, izēdot olas (Hofmanis 1937), ziemā mēdz ķert vistveidīgos putnus, it īpaši to naktsguļas vietās (Tauriņš 1982), un tā var nokost pieaugušu medņu gaili (Staaks 1933). Pēc taksidermista Valda Rozes ziņām cauna kokā gulošam mednim var uzbrukt un to nogalināt. Par to norāda fakts, ka medņa galvaskausā ir bijušas caunas koduma pēdas. 2004. gada aprīlī Valkas virsmežniecībā Zīles mežniecībā uz kvartālstigas tika atrasts beigts medņu gailis. Putnam bijusi nokosta galva, apgrauzts kakls un krūtis (Vitauta Vilka ziņojums). Kad uz notikuma vietu 20.04.2004. aizbrauca Aivars Petriņš un Helmutis Hofmanis, tika konstatēts, ka putns līdz stigai ir atvilks, jo apmēram 50 m attālumā no stigas divās vietās tika atrasti atsevišķi plūkumi no putna vēdera segspalvām. Jāmin, ka šie plūkumi bija praktiski blakus riesta kokiem zem kuriem bija liels daudzums medņu ekskrementu.

8. attēls. Medņus ietekmējošo zīdītājdzīvnieku skaita dinamika pēc VMD oficiālās statistikas.

Figure 8. Population dynamics of the mammals affecting Capercaillie (the official statistics of State Forest Service).

Lai gan Latvijā nav veikti pētījumi, caunas iespējams ir vienas no medņu populācijas regulētājām. Šādam minējumam par labu liecina lielais caunu skaits (skat. 8. attēlu), kā arī konkrēti caunu novērojumi pavasarī rieta teritorijā (A. Petriņa novērojums). Kā ligzdu postītājs literatūrā atzīmēts arī āpsis, minēta arī ūpja varbūtējā negatīvā ietekme uz medņu riestu norisi (Hofmanis 1937). Tomēr jāatzīmē, ka Latvijā nav veikti speciāli pētījumi ne par to, kuras sugas iespaido medņu populāciju, ne par to, cik liels ir katras plēsēju sugas iespaids. Mežacūka un āpsis literatūrā raksturoti kā ligzdu postītāji (Storch 2000), taču nevar izslēgt, ka šīs sugas gluži sekmīgi spēj apgūt arī jau lidojošu, līdz 3 nedēļām vecu rubeņu dzimtas putnu mazuļu medīšanas principus. Sekojot aizlidojošam mazulim un piespiežot to no jauna pacelties spārnos, ir liela cerība to noķert, jo noguruma dēļ trešā vai ceturta pacelšanās parasti vairs neizdodas (Семенов-Тянь-Шанский 1959 pēc Liepa u.c. 2003). Kā medņu „ienaidnieks” ir minēts arī vilks, tomēr tas uzturā putnus lieto samērā maz, bet diezgan būtiski samazina tiešo postītāju – vismaz jenotsuņu un lapsu, un daļēji arī mežacūku – skaitu, tādēļ, iespējams, ka vilka ietekme uz medņu populāciju ir drīzāk pozitīva nekā negatīva. Žanete Andersone savā promocijas darbā (Andersone 2002) ir minējusi, ka vilku kuņģu saturā ir konstatētas arī vistveidīgo putnu atliekas.

Tā kā mežacūka ir viens no būtiskākajiem uz zemes ligzdojošo sugu ligzdu postītājiem, lielais mežacūku skaits (8. attēls) negatīvi iespaidoja medņu skaitu. Pēdējā desmitgadē krasi pieaudzis meža caunu un lapsu skaits (8. attēls) un līdz ar to iespaids uz medņu populāciju.

Pašlaik vistu vanagu skaits ir ievērojami mazāks nekā 1930. gados, kad medņu populācija bija daudz lielāka. Periodā no 1901. līdz 1944. gadam par nošautu vai lamatās noķertu vistu vanagu maksāja prēmijas (Transehe 1965). Informācijas par vistu vanaga skaita svārstībām nav, tāpēc tā ietekmi var uzskatīt par pastāvīgu lielumu, kura īpatsvars attiecībā uz medni noteikti nav pieaudzis, drīzāk ir

samazinājies. Kā vienu no būtiskākajiem vistu vanaga skaita krituma ietekmējošajiem faktoriem ornitologs Aivars Petriņš min liellopu fermu likvidāciju un slēgšanu. Pie fermām vienmēr uzturējušies putni, kurus barībā izmantojis vistu vanags, piemēram, mājas baloži. Caurmērā uz katru fermu ir bijis pa vistu vanagam, kurš tur ir barojies un tuvumā dzīvojis. Pēc fermu likvidācijas arī vistu vanagiem nācās meklēt citas barošanās iespējas.

Ņemot vērā pašreiz relatīvi mazo vistu vanagu skaitu Latvijā (4000–5000 ziemojoši īpatņi (LOB 2002)), šo sugu varētu uzskatīt par neitrālu attiecībā pret vietējām vistveidīgo putnu populācijām. Citas putnu sugas – ūpis un ērgļi, kas lokāli ietekmē medņu populācijas, Latvijā ir sastopamas tik nelielā skaitā, ka neatstāj nopietnu iespaidu uz kopējo populācijas stāvokli. Piemēram, klinšu ērgļa (kurš, ņemot vērā tā lielumu, ir pats bīstamākais vistveidīgajiem) ligzdā starp barības atliekām tikai 2003. gadā pirmo reizi Latvijā tika atrastas medņu gaiļa atliekas (U. Bergmaņa ziņojums). Arī gadskārtējās jūras ērgļa ligzdu pārbaudēs nekad starp barības atliekām nav atrasts mednis (U. Bergmaņa ziņojums). Tas nekad nav atrasts arī starp ūpja barības atliekām (J. Lipsberga ziņojums).

2.2. Biotopus ietekmējošie faktori

Mežu fragmentācija vispirms atstāj iespaidu uz gaiļu skaitu riestā (Rolstad, Wegge 1987), tas ļauj vismaz orientējoši spriest par mežu fragmentācijas iespaidu. Vidējais attālums starp riestiem, kas ir daudz lielāks, nekā teorētiski iespējamie 2 kilometri un mazais vidējais gaiļu skaits riestā (atbilstošs vidējam gaiļu skaitam riestā stipri traucētā vidē) liecina par mežu pārmērīgu izciršanu. Paaugstināta vistveidīgo putnu sugu mātīšu proporcija bez mazuļiem Somijā tika konstatēta periodā, kad bija sākusies pastiprināta mežu izmantošana. Tās rezultātā mainījās meža struktūra – medņu, rubeņu *Tetrao tetrax* un mežzirbes *Bonasa bonasia* apdzīvotajos biotopos parādījās arvien vairāk ligzdošanai un mazuļu vadāšanai nepiemērotu platību – jaunu kailciršu. Par ticamāko iemeslu autori min plēsēju darbības pastiprināšanās, kam varētu būt divējāds izskaidrojums – plēsēju skaita pieaugums vai plēsēju medību sekmes veicinoši apstākļi fragmentētajos biotopos. Lai to noskaidrotu, kā galvenā zināmā ligzdu postītāja – lapsas – medību sekmju imitētāju pētījumā izmantoja vistveidīgo putnu ligzdu un mazuļu meklēšanai apmācītus suņus. Tika noskaidrots, ka suns medņa ligzdu saoz vidēji no 1,6 metru attāluma, bet rubeņa ligzdu no 1,1 metru attāluma, turpretī izvestu medņu perējumu suns atklāja vidēji no 39 (17–89 m) metru attāluma. Medņu un rubeņu ligzdas pētījuma platībās tika izvietotas visas biotopos, bet izvesti perējumi koncentrējās teritorijās, kas sastādīja tikai 20 % no visas platības. Tika aprēķināts, ka pateicoties platību atšķirībām, kurās atradās ligzdas un perējumi, kā arī atšķirībai to atklāšanas attālumos, perējumu meklēšana ir 80 reizes sekmīgāka nekā ligzdu meklēšana. Samazinoties perējumu vadāšanai piemērotām platībām, meklēšanas efektivitāte pieaug eksponenciāli (Storaas *et al.* 2001 pēc Liepa u.c. 2003).

Meliorācijas ietekme uz medņu dzīvotnēm

Līdz pat 2003. gadam, kad Latvijā tika aizsākts pētījums ar mērķi noskaidrot meliorācijas ietekmi uz medņu riestu dzīvotnēm (Strazds u.c. 2003), šis aspekts pētījumos par medņu dzīvotnēm tikpat kā nebija apskatīts vispār, acīmredzot divu galveno iemeslu dēļ. Vēsturiskajos pētījumos tas nav ņemts vērā, jo masveida mežu meliorācija ir samērā jauna parādība (piemēram, Latvijā tā uzsākta 1950. gados) un

tās ilglaicīgais efekts sāk izpausties tikai tagad, un valstīs, kur medņi tiek intensīvi un nopietni pētīti arī pēdējās desmitgadēs, tie saglabājušies tikai kalnaiņu apvidos: Francijā un Spānijā – Pirenejos, Vācijā – Alpu priekškalnēs, Norvēģijā un Zviedrijā – Skandināvijas kalnos, bet Lielbritānijā – Skotijas kalnienēs (Hagemeijer, Blair 1997), kur šādas problēmas vienkārši nav. Kalnu un kalnieņu mežiem raksturīga arī pavisam cita mežaudzes un meža zemes stāva telpiskā struktūra, nekā līdzenumos. Bez tam, viena no lielākajām grūtībām, kas rodas, vērtējot meliorācijas ietekmi, ir tā, ka meliorācija izpaužas ilgā laikā, bet pētījums, kas saistīts ar meliorāciju, dod tikai viena mirkļa ainu (Strazds u.c. 2003).

3. Pašreizējā sugas un sugas biotopa aizsardzība

3.1. Tiesiskā aizsardzība

Aizsargājama, ierobežoti izmantojama suga. Iekļauta:

- Latvijas Republikas „Sugu un biotopu aizsardzības likums” (16.03.2000.), kas regulē sugu un biotopu aizsardzību to apsaimniekošanu un uzraudzību.
- Ministru Kabineta (MK) 14.11.2000. noteikumos Nr. 396 „Noteikumi par īpaši aizsargājamo sugu un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu”.
- Minēta 30.01.2001. MK noteikumos Nr. 45 „Mikroliegumu izveidošanas, aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumi”, kā suga, kurai izveidojami mikroliegumi. Šie noteikumi nosaka, ka medņu riestu vietām izdalāmi mikroliegumi 10–200 ha platībā.
- MK 2003.12.23. (grozījumi 23.03.2004.) noteikumos Nr. 760 „Medību noteikumi”, nosaka, ka no 10.aprīļa līdz 10.maijam drīkst medīt medņu gaiļus.
- MK 2004.gada 2. martā pieņemtajos noteikumos Nr. 111 „Kārtība, kādā atlīdzināmi zaudējumi, ko fiziskās vai juridiskās personas nodarījušas, pārkāpjot medības reglamentējošajos normatīvajos aktos noteiktās prasības, un to apmērs, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas kārtība un apmērs”, kur tiek noteikta kārtība, kādā atlīdzināmi zaudējumi, pārkāpjot Medību likumā vai citos medības reglamentējošajos normatīvajos aktos noteiktās prasības, un to apmēru, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas kārtību un apmēru.

Mednis minēts Eiropas Padomes putnu direktīvas (79/409/EEK) I pielikumā, II/2 pielikumā un III/2 pielikuma sugu sarakstā. Šī direktīva nosaka, ka ES dalībvalstu pienākums ir veikt īpašus aizsardzības pasākumus attiecībā uz direktīvas I pielikumā iekļauto sugu un pasugu biotopiem. II/2 pielikumā minētās sugas ir medījamas tikai tajās ES dalībvalstīs, kurām ir tiesības uz konkrētās sugas medībām.

3.2. Esošie aizsardzības pasākumi

Mežsaimniecība

No medņu saglabāšanas viedokļa kā galvenā prasība mežkopībai ir izvirzīta sugas bioloģisko prasību ievērošana – mazas cirsmu platības, liels veco koku (mežaudžu) īpatsvars, meža ceļu tīkla samazināšana vai ceļu slēgšana uz laiku, egļu kultūru nestādīšana medņu apdzīvotajos biotopos, nekādi darbi riestos martā–jūnijā, ligzdošanas rajonos maijā–augustā, skudru daudzuma palielināšana (Bauer, Berthold 1997). No Norvēģijā veiktajiem pētījumiem izriet, ka apvidos ar mazu mežainību ir svarīgi, lai ir pieejami lieli derīgā biotopa gabali – vecajam mežam katrā vietā jāpārsniedz 50 ha vienlaidus platība, bet mežu masīvos ir svarīga masīva iekšējā mozaīka – ja mozaīka masīva ietvaros ir sīki strukturēta, saglabājot vismaz 50–60 % veca meža, gaiļu skaits riestos palielinās (Rolstad, Wegge 1987).

Lai varētu novērtēt Latvijā vēl esošo medņiem potenciāli izmantojamo biotopu izplatību un to attīstības perspektīvas, pašlaik tiek īstenots projekts, kura mērķis ir analizēt riestu izvietojuma struktūru un tās atkarību no biotopu fragmentācijas (skat. 4. pielikumu). Tas ļaus novērtēt mežu stāvokli, jo lielā vienlaidus piemērotā mežā

gaiļi koncentrējas dažos lielos riestos, sīki sadrumstalotā mežā – daudzos mazos (pa gailim katrā pudurītī). Ja vietā pastāv populācijas atjaunošanās iespēja no telpiskā viedokļa, vēlams bijušo vai potenciāli piemēroto riestu sakopšana – zemsedzes tīrīšana, iespējams, pat selektīva mērķtiecīga pameža dedzināšana. Medņu saistība ar deguma platībām ir ievērojama ļoti sen un arī vairāki pašlaik pastāvoši lieli riesti atrodas degumos. Atsevišķos gadījumos lietderīga varētu būt meža meliorācijas grāvju (ja tie neietekmē citus apvidus) aizbēršana.

Medību termiņi

No medņu populācijas saglabāšanas viedokļa ir svarīgas divas prasības – tūlītējs medību pārtraukums, ja populācija samazinās, un medņus ietekmējošo plēsēju skaita regulēšana (Bauer, Berthold 1997).

Ņemot vērā lielo platību, kādu veido medņu riestu aizsardzībai izdalītie mikroliegumi, lai nodrošinātu mednieku interesi un arī ekonomisko atbalstu sugas aizsardzības pasākumu īstenošanai, būtu lietderīgi saglabāt stingri kontrolētas medības. Valsts Meža dienests (VMD) atkarībā no fenoloģiskās situācijas ir tiesības mainīt medību termiņus viena mēneša ietvaros, tāpēc ņemot vērā ikgadējās fenoloģiskās īpatnības, iesakām noteikt „slīdošo” medību termiņu. Katru gadu līdz 10. martam, pēc VMD pieprasījuma, Latvijas Ornitoloģijas biedrība (LOB), balstoties uz attiecīgā gada pavasara sezonālajām īpatnībām, iesaka medņu pavasara medību termiņu. Ņemot vērā reģionu fenoloģiskās atšķirības, datumi Vidzemē un Kurzemē varētu būt atšķirīgi.

Ilzes Štorhas komentāru par medību ietekmi skatīt 27. lpp., sadaļā „Traucējumi”.

Medību uzskaitē

Papildus medņu uzskaitē, kuru veic VMD, būtiski jāuzlabo arī medņu kontroluzskaitē medību laikā. Sadarbībā ar VMD nepieciešams sagatavot nomedīto medņu vērtēšanas protokolu (līdzīgu, kāds ir pārnadžiem), kurš būtu uz vienas lapas ar medību atļauju. Protokolu aizpilda mednieks pēc medībām un viena mēneša laikā nodod vietējā mežniecībā.

Zemes pirkšana

Nav praktizēta zemes pirkšana mikroliegumu veidošanai, turklāt maz ticams, ka valsts budžetā parādīsies līdzekļi plašai zemes atpirkšanai, lai arī atsevišķos gadījumos ir saņemts ES finansējums dabas rezervātu zemes atpirkšanai. Lai ar kā, bet uz jautājumu – cik procenti no visiem zināmajiem riestiem atrodas privātajos mežos, varēs atbildēt pēc sekmīgi pabeigta projekta „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze”. Ja rezultāti parādīs, ka nozīmīga daļa riestu atrodas privātajos mežos, tad būs jāveic virkne pasākumu vairāku problēmu risināšanā, piemēram, pašreiz (lai arī pašlaik ir likumprojekts „Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās”) privāto mežu īpašnieki nevar saņemt kompensācijas vai apmainīt savu zemi pret līdzvērtīgu valsts vai pašvaldības zemi, līdz ar to viņi nav ieinteresēti saglabāt mežu medņiem.

Riestu kopšana

Viens no šī aizsardzības plāna mērķiem ir izstrādāt priekšlikumus medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumiem, jo pašreiz spēkā esošie noteikumi atkārtoti tikai mežu normatīvajos dokumentos noteiktos normatīvus par medņu riestu iecirkņu izdalīšanu un saimnieciskās darbības aizliegumu tajos noteiktā laika posmā. Šajos noteikumos tomēr nekas nav teikts par riesta kopšanu, ja tāda nepieciešama. Daļa riestu pēc veiktās meliorācijas ir degradēti, saaugot pamežam un paaugai. Atsevišķos rajonos, kuros medņiem varētu būt problēma ar gastrolītu ieguvu, būtu lietderīgi riestu tuvumā izgāzt granti. Tas varētu samazināt arī medņu sabraukšanas briesmas uz autoceļiem.

Ja nepieciešama saimnieciskā iejaukšanās ar mērķi uzlabot medņu dzīvotni, ir jāpārzina vietējā situācija – putnu skaits riestā, to izvietojums riesta laikā, pieguļošo riestu izvietojums un putnu skaits tajos, cik lielā mērā funkcionē meliorācijas grāvji utt.). Tikai pēc visu šo faktoru izzināšanas var tikt veikta jebkāda darbība. To nedarot, pēc uzlabošanas darbiem nevarēs pateikt, vai tiešām putni ir aizņēmuši uzlabotās platības, vai putnu paliek vairāk vai mazāk.

Jebkādas saimnieciskās iejaukšanas gadījumā ir jāņem vērā medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumu priekšlikumos minētie ieteikumi (skat. 2. pielikumā).

Sugas populācijas daļa, kas atrodas ĪADT

1. tabula. Pēc projekta „Latvijas īpaši aizsargājamo teritoriju analīze un NATURA 2000 tīkla izveide” gala atskaites (Anon 2004).

Table 1. Preparation for Latvia's Compliance with the EMERALD and NATURA 2000 Networks of Protected Areas Final Technical Report (Anon 2004).

Vieta	Tēviņu skaits
Ances purvi un meži	13–17
Gulbju un Platpirovas purvs	10–20
Orlovas purvs	8–15
Slīteres NP	25–30
Stiklu purvi	18
Teiču DR	20–30
Vecumu DP	15
Ziemeļgaujas AAA	50–80

Pavisam kopā Natura 2000 vietās ligzdo aptuveni 9–10 % Latvijas medņu populācijas. Visās ĪADT kopā (n=79) ligzdo no 370–666 medņu gaiļu, kas ir 25 % no Latvijas medņu populācijas.

2. tabula. Medņu populācijas daļa, kas pārstāvēta putniem nozīmīgajās vietās (PNV) Latvijā (pēc Račinskis 2004).

Table 2. Important bird areas of European Union importance in Latvia (Račinskis 2004).

Vietas nosaukums	Tēviņu skaits
Irbes ieleja un Dižpurvs	15–20
Mangēnes meži	15–20
Raķupe un Pāce	15–30
Slītere un Zilie kalni	25–30
Stikli	20
Teiču un Pelečāres purvi	21–50
Zabolotjes purvi	15–25
Ziemeļgauja	50–80

Kopā putniem nozīmīgajās vietās sastopami 241–429 gaiļi, kas ir aptuveni 16 % no Latvijas medņu populācijas.

3.3. SAP saistība ar citiem sugu un biotopu aizsardzības plāniem

Par centrālo dokumentu, kurš apskata vistveidīgo putnu populāciju stāvokli un aizsardzības pasākumus, var uzskatīt vistveidīgo putnu starptautisko aizsardzības plānu (Storch 2000).

Pirmais medņu aizsardzības pasākumu plāns, kurš tika sastādīts 1999. gadā (Strazds 1999).

Medņu riestu (ĪAI) apsekošana mikroliegumu izveidei tika aizsākta 2000. gadā.

2003. gadā aizsākts projekts „Meliorācijas ietekmes noskaidrošana uz medņu riestu dzīvotnēm”. Ar šī projekta diskusijas konspektu (Strazds u.c. 2003) var iepazīties 4. pielikumā.

2004. gadā tiek īstenots projekts „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze”. Ar projekta pamatojumu, mērķiem un metodiku var iepazīties šī dokumenta 3. pielikumā.

Ar 2004. gada 3. marta Vides ministra rīkojumu nr. 75. apstiprināts rubeņu *Tetrao tetrix* aizsardzības plāns Latvijā (Liepa u.c. 2003).

3.4. Pašreizējās aizsardzības un SAP ieviešanas riska analīze

Pašreizējo sugas aizsardzības stāvokli var vērtēt kā apmierinošu, tomēr ir vairākas risināmas problēmas (riestu apzināšana, to aizsardzība un apsaimniekošana, tas kādā veidā tiek organizēta medību saimniecība u.c.), kuru atrisināšana vēl vairāk tuvinātu labai medņu un to dzīvotņu apsaimniekošanai, kas vērsta uz šīs sugas aizsardzību. Tā kā SAP mērķis ir noskaidrot medņu populācijas faktisko stāvokli, apkopojot esošo informāciju un izstrādājot ieteikumus, lai tiktu nodrošināta tā nepasliktināšanās. Ir jāturpina apzināt medņu riesti un jānodrošina to aizsardzība. Gadījumā ja degradēšanās dēļ pastāv dzīvotnes izzušanas draudi, tad nepieciešams veikt riestu apsaimniekošanas pasākumus.

Izpildot šajā dokumentā minētos uzdevumus var panākt stāvokļa uzlabošanu, kas tuvinātu pilnīgai uzstādīto mērķu izpildei.

4. SAP mērķis un uzdevumi

Mērķis ir noskaidrot medņu populācijas faktisko stāvokli, apkopojot esošo informāciju un izstrādājot ieteikumus, lai tiktu nodrošināta tā nepasliktināšanās.

Uzdevumi:

Balstoties uz medņu populācijas telpisko analīzi (projekta rezultāti gaidāmi 2004. gada decembrī (skat. 4. pielikumā)):

- turpināt riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidi, lai izveidotu funkcionējošu telpiski saistītu (ar pietiekami maziem pārrāvumiem) medņu dzīvotņu aizsardzības tīklu;
- izņemt no medīšanas teritorijām populācijas saglabāšanai nozīmīgākās teritorijas, kuru nedrīkst būt mazāk par 10 % no visiem riestiem, šajās platībās iekļaujot visus populācijas saglabāšanai nozīmīgos riestus. Riestu saraksts sastādāms un apstiprināms VMD sadarbojoties ar LOB;
- izvērtēt iespējas veikt populācijas atjaunošanu rajonos, kur ir „populācijas pārrāvumi”;

Uzlabot medņu uzskaiti, medību plānošanu un atskaites sistēmu:

- izstrādāt priekšlikumus pašreizējām zināšanām atbilstošiem riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumiem;
- uzlabot atskaiti par medību norisi un uzskaitēm medību laikā, ieviešot licenci – medību atskaiti, kurā mednieks sniedz visu tur prasīto informāciju;
- katru gadu līdz 10. martam pēc VMD pieprasījuma LOB, balstoties uz attiecīgā gada pavasara sezonālajām īpatnībām, iesaka medņu pavasara medību termiņu;

Uzlabot sabiedrības izglītības līmeni:

- izdot labi ilustrētu informatīvu brošūru par medņu populācijas stāvokli, izmantošanu un aizsardzību Latvijā;
- organizēt informatīvi izglītojošus seminārus riestu ekspertiem par medņu prasībām pret dzīvotni, to saimniecisko izmantošanu un aizsardzību.

5. Sugas un biotopa aizsardzības pasākumi

5.1. Likumdošana un dabas aizsardzības politika

Priekšlikumu izstrāde medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumiem (skat. 2. pielikumu);

Pārmaiņas medņu medību kārtībā:

- ziņu sniegšana par medījumu;
- pamatojoties uz to, ka VMD ir tiesības atkarībā no fenoloģiskās situācijas mainīt medību termiņus viena mēneša ietvaros, VMD pēc konsultācijām ar LOB nosaka medņu medību sākšanas datumu;
- medīt drīkst tikai tajos riestos, kuri ir iekļauti apmedījamo riestu sarakstā. Sarakstu sastāda VMD un LOB. Saraksts var mainīties, tam pievienojot vai izņemot no tā riestus, pēc VMD rīkojuma, kurš izstrādāts pēc konsultācijām ar LOB. VMD un LOB izstrādā kārtību kādā riesti iekļaujami vai izslēdzami no apmedījamo riestu saraksta.

Šādas sistēmas ieviešana ir obligāts priekšnoteikums jebkādi turpmākai medņu saimnieciskai izmantošanai.

5.2. Sugas aizsardzības pasākumi

1. Turpināt Latvijas teritorijā esošo medņu riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidošanu.
2. Jāuzlabo pašlaik esošā medņu medību uzskaites kārtība, ieviešot medību protokolus, kuros atzīmējama visa tur prasītā informācija par nomedīto medni. Protokolu izstrādā LOB un VMD.
3. Katru gadu līdz 10. martam, pēc VMD pieprasījuma LOB, balstoties uz attiecīgā gada pavasara sezonālajām īpatnībām, iesaka medņu pavasara medību termiņu.
4. Izņemt no medīšanas teritorijām populācijas saglabāšanai nozīmīgākās teritorijas, kuru nedrīkst būt mazāk par 10 % no visiem riestiem, šajās platībās iekļaujot visus populācijas saglabāšanai nozīmīgos riestus. Riestu saraksts sastādāms un apstiprināms VMD sadarbojoties ar LOB.
5. Izvērtēt iespējas veikt populācijas atjaunošanu rajonos, kur ir „populācijas pārrāvumi”.

5.3. Sugas biotopa aizsardzības pasākumi

1. Vadlīniju izstrāde medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumiem.
2. Turpināt riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidi, kā arī jau esošo mikroliegumu inventarizāciju, ar mērķi izveidot funkcionējošu telpiski saistītu (ar pietiekami maziem pārrāvumiem) medņu dzīvotņu aizsardzības tīklu.

5.4. Sugas izpēte un monitorings

Kaut īpaši aizsargājamo sugu skaitā ir arī mednis, pēdējo divu gadu laikā, kad valsts finansēta monitoringa veikšanai nauda tiek piešķirta, medņu monitorings nenotiek, bez tam nav izstrādāta Latvijas situācijai vispiemērotākā metodika.

Vēlami sugas izpētes projekti:

- „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze” – veiksmīgi pabeigts projekts.
- „Meliorācijas ietekme uz medņu riestu dzīvotnēm” – jau aizsāktā pētījuma datu papildināšana.
- Izstrādāt un īstenot vienu vai vairākus modeļobjektus, kur ilgākā laikā pārbaudīt uz medņu biotopu uzlabošanu orientētas mērķtiecīgas meža izmantošanas modeli (atsevišķu koku selektīva izciršana u.tml.) un novērtēt tā rentabilitāti.
- Veikt pētījumu ar mērķi noskaidrot plēsēju ietekmi uz medņu populāciju.
- Uz riesta teritorijā atrodamo medņu ekskrementu daudzumu balstītas metodes izstrāde ar mērķi pārliecināties, ar kādu precizitāti pēc atrodamo ekskrementu daudzuma var noteikt riestu apmeklējošo gaiļu skaitu.
- Izstrādājams un īstenojams pētījums par trokšņa traucējumu ietekmes noskaidrošanu, salīdzinot esošo riestu izvietojumu un gaiļu skaitu tajos attiecībā pret to telpisko izvietojumu atkarībā no dažādiem trokšņu traucējuma avotiem.
- Morfometrisko un ģenētisko datu vākšana un apkopošana.

5.5. Informēšana un izglītība

Līdz 2005. gada jūnijam VMD sadarbībā ar LOB organizē izglītojošu semināru, riestu ekspertiem par medņu prasībām pret dzīvotni, to saimniecisko izmantošanu un aizsardzību. Sabiedrības informēšanai un izglītošanai ir jāizdod populārzinātniska, labi ilustrēta brošūra par medņu populācijas stāvokli, izmantošanu un aizsardzību Latvijā līdzīgi jau 2000. gadā izdotajam bukletam „Medņu riestu un apkārtējo mežu apsaimniekošana”, balstoties uz jaunākajām atziņām un pētījumiem, kā arī jauno likumdošanu. Bukleta galvenā mērķauditorija ir Valsts meža dienesta un VAS „Latvijas valsts meži” darbinieki, mednieki un mežkopji.

5.6. Sugas un biotopu aizsardzības pasākumi prioritizētā secībā

N.p.k.	Rīcība	Iespējamie izpildītāji/s	Izpildes termiņš	Iespējamais finansētājs/i
1.	Izņemt no medīšanas teritorijām populācijas saglabāšanai nozīmīgākās teritorijas, kuru nedrīkst būt mazāk par 10 % no visiem riestiem, šajās platībās iekļaujot visus populācijas saglabāšanai nozīmīgos riestus. Riestu saraksts sastādāms un apstiprināms VMD sadarbojoties ar LOB.	Valsts meža dienests (VMD), Latvijas Ornitoloģijas biedrība (LOB)	2005. gada janvāris	pašfinansējums
2.	Apmedījamo riestu saraksta izveide.	VMD, LOB	2005. gada janvāris	pašfinansējums
3.	Katru gadu līdz 10. martam, pēc VMD pieprasījuma LOB, balstoties uz attiecīgā gada pavasara sezonālajām īpatnībām, iesaka medņu pavasara medību termiņu.	VMD, LOB	ikgadējs	pašfinansējums
4.	Uzlabot atskaiti par medību norisi un uzskaitēm medību laikā, ieviešot licenci – medību atskaiti, kurā mednieks sniedz visu tur prasīto informāciju.	VMD, LOB	ikgadējs	pašfinansējums
6.	Organizēt izglītojošus seminārus riestu ekspertu apmācībai.	VMD, LOB	2005.g. jūnijs	riestu eksperti
7.	Turpināt riestu apzināšanu un mikroliegumu izveidi, kā arī jau esošo mikroliegumu inventarizāciju ar mērķi izveidot funkcionējošu telpiski saistītu (ar pietiekami maziem pārrāvumiem) medņu dzīvotņu aizsardzības tīklu.	LOB, Latvijas Dabas fonds (LDF)	2008. gads	Vides Aizsardzības fonds (VAF), Meža attīstības fonds (MAF), VAS „Latvijas valsts meži” (VAS „LVM”)
8.	Sagatavot priekšlikumus izmaiņām dabas aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumos	LOB, LDF	2010. gads	pašfinansējums
9.	Sugas populācijas monitorings.	eksperti	ikgadējs	valsts
Vēlamie pētījumi				
10.	„Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze” – pētījuma sekmīga noslēgšana.	LOB	2004. gada decembris	VAS „LVM”
11.	„Meliorācijas ietekme uz medņu riestu dzīvotnēm” – jau aizsāktā pētījuma datu papildināšana.	LOB	2009. gads	VAS „LVM”
12.	Izstrādāt un īstenot vienu vai vairākus modeļobjektus, kur ilgākā laikā pārbaudīt uz medņu biotopu uzlabošanu orientētas mērķtiecīgas meža izmantošanas modeli.	LOB, VAS „LVM”, LDF	2015. gads	VAS „LVM”, ES struktūrfondi (LIFE).

13.	Veikt pētījumu ar mērķi noskaidrot plēsēju ietekmi uz medņu populāciju.	LOB	2010. gads	MAF, LATMA,
14.	Trokšņa piesārņojuma radītais iespaids būtu pārbaudāms, salīdzinot esošo riestu izvietojumu, un gaiļu skaitu tajos attiecībā pret to telpisko izvietojumu atkarībā no dažādiem trokšņu traucējuma avotiem.	LOB	2008. gads	VAF, MAF, VAS „LVM”
15.	Uz riesta teritorijā atrodamo medņu ekskrementu daudzumu balstītas metodes izstrāde ar mērķi pārliecināties, ar kādu precizitāti pēc atrodamo ekskrementu daudzuma var noteikt riestu apmeklējošo gaiļu skaitu.	LOB, LDF	2010. gads	VAS „LVM”
16.	Izvērtēt iespējas veikt populācijas atjaunošanu rajonos, kur ir „populācijas pārrāvumi”.	LOB, Latvijas Mednieku asociācija (LATMA), VMD, LDF, VAS”LVM”	2009. gads	MAF, VAF, VAS „LVM”, LATMA
17.	Morfometrisko un ģenētisko datu vākšana un apkopošana.	eksperti	ikgadējs	pašfinansējums
Sabiedrības izglītošana				
18.	Populārzinātniska, labi ilustrēta bukleta izdošana par medņu populācijas stāvokli, izmantošanu un aizsardzību Latvijā.	LOB	2005. gads	VAF
19.	Organizēt informatīvi izglītojošus seminārus par medņu prasībām pret dzīvotni, to saimniecisko izmantošanu un aizsardzību.	VMD, VAS”LVM”, LOB, LDF	2006. gads	VAF, MAF

6. Sugas aizsardzības plāna ieviešana

Sugas aizsardzības plāna koordinators izvirza Latvijas Ornitoloģijas biedrība. SAP ieviešanas partneri ir visas ieinteresētās puses, tai skaitā: Valsts Meža dienests, VAS „Latvijas valsts meži”, Latvijas Mednieku asociācija u.c.

7. SAP pārskatīšanas termiņi

Medņu aizsardzības plāns Latvijai pārskatāms līdz 2009. gadam.

8. Izmantotās literatūras saraksts

- Aigare V., Andrušaitis G., Lipsbergs J., Lodziņa I., Tabaka L. 1985. Latvijas PSR Sarkanā grāmata. Zinātne, Rīga.
- Andersone Ž. 2002. Vilks (*Canis lupus* L., 1758) Latvijā: populācijas stāvoklis, demogrāfija, morfometrija, trofiskā ekoloģija un ģenētika saistībā ar pašreizējo apsaimniekošanas praksi. Promocijas darbs, Rīga: LU.
- Andrušaitis G. 2000. Latvijas Sarkanā grāmata. Retās un apdraudētās augu un dzīvnieku sugas. 6. sēj. Putni un zīdītāji. LU BI, Rīga 264 lpp.
- Anon. 1989. Medījumu skaita dinamika Latvijas PSR. Medību gads. Avots, Rīga.
- Anon. 2004. Preparation for Latvia's Compliance with the EMERALD and NATURA 2000 Networks of Protected Areas. Completion Report. Riga, Darudec.
- Avery M., Leslie R. 1990. Birds and Forestry. T&A.D. Poyser, London.
- Bauer H., Berthold P. 1997. Die Brutvögel Mitteleuropas. Aula Verlag. Wiesbaden..
- Bibby C.J., Burgess N.D., Hill D.A. 1992. Bird Census Techniques. Academic Press, London.
- Cramp S. (ed). 1980. Handbook of the birds of Europe the Middle East and North Africa. The birds of the Western Palearctic. Vol. II, Oxford University press, Oxford. Pp. 416–428 pp.
- Gilbert G., Gibbons D. W., Evans J. 1998. Bird Monitoring Methods a manual of techniques for key UK species. RSPB.
- Gjerde I., Wegge P. 1989. Spacing pattern, habitat use and survival of Capercaillie in a fragmented winter habitat. *Ornis Scandinavica* 20: 219–225 pp.
- Glutz von Blotzheim, Bauer K., Bezzel E. 1973. (Hrs), Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden, 172–225 pp.
- Hagemeyer W.J.M., Blair M.J. (eds.). 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London.
- Hofmanis J. 1937. Mani novērojumi medņu rīstos. *Mednieks un makšķernieks*. 16.2: 41–43 lpp.
- Höglund J., Johansson T., Pelabon. C. 1997. Behaviourally mediated sexual selection: characteristics of successful male black grouse. *Animal Behaviour*. 54: 255–264 pp.
- Kalniņš A. 1943. Medniecība. Latvju grāmata. Rīga.
- Kalniņš A. 1958. Medības un medību saimniecība. Rīga.
- Kazubiernis J. 1989. Putnu gredzenošana Latvijā (1925.–1986). – *Putni dabā* 2: 135 lpp.
- LOB. 2002. Latvijas meža putni. 2. izdevums, Rīga.
- Liepa V., Račinskis E., Kalvāns A., Hofmanis H. 2003. Rubeņa *Tetrao tetrix* aizsardzības plāns. Latvijas Ornitoloģijas biedrība, Rīga.
- Lipsbergs J., Kačalova O., Ozols G., Rūce I., Šulcs A. 1990. Populārzinātniskā Latvijas Sarkanā grāmata. Zinātne, Rīga.

- Makatsch W. 1974. Die Eier der Vögel Europas. Neumann Verlag, Radebeul.
- Marcstöm V., Kenward R.E., Engren E. 1988. The impact of predation on boreal Tetraonids during vole cycles: an experimental study. *Journal of Animal Ecology*. 57: 859–872 pp.
- Moss R., Picozzi N. 1994. Management of forests for Capercaillie in Scotland. Bulletin 113, HMSO, London.
- Mollet P., Badilatti B., Bollmann K., Graf R.F., Hess R., Jenny H., Mulhauser B., Perrenoud A., Rudmann F., Sachot S., Studer J. 2003. Verbreitung und Bestand des Auerhuhns *Tetrao urogallus* in der Schweiz 2001 und ihre Veränderungen im 19. und 20. Jahrhundert. *Der Ornithologische Beobachter* 100: 67- 86. Abstract- Numbers and distribution of Capercaillie *Tetrao urogallus* in Switzerland 2001 and their changes in the 19th and 20th century.
- Pavlushchick T. 2003. Saving *Tetrao urogallus major*, BREHM 1831, in Belarus. *Grouse News* 25: 6–7 pp.
- Priednieks J., Strazds M., Strazds A. un Petriņš A. 1989. Latvijas ligzdojošo putnu atlants 1980.–1984. Zinātne, Rīga.
- Račinskis E. 2004. Eiropas Savienības nozīmes putniem nozīmīgās vietas Latvijā. Rīga, LOB.
- Räty M. 1979. Effect of highway traffic on tetraonid densities. *Ornis Fennica*. 56: 169–170 pp.
- Rolstad J., Wegge P. 1987. Distribution and size of capercaillie leks in relation to old forest fragmentation. *Oecologia*. 72: 389–394 pp.
- Rolstad J., Wegge P., and Larsen B.B. 1988. Spacing and habitat use of capercaillie during summer. *Can.J.Zool.* 66: 670–679.
- Rolstad J., Weege P. 1989. Capercaillie *Tetrao urogallus* population and modern forestry – a case for landscape ecological studies. *Finnish Game Res.* 46: 43–52.
- Rolstad J., Wegge P., Gjerde I. 1997. Capercaillie *Tetrao urogallus* leks in fragmented forests: a 17 – year study of the Varaldskogen population, southeastern Norway. *Wildl. Biol.* 3:293.
- Saaks H. 1933. Par caunām. *Mednieks un Makšķernieks*. 12.1: 8–9 lpp.
- Sjöberg K. 1996. Modern forestry and the capercaillie. Pp. 111–135 in: R. M. De Graaf and R. I. Miller (eds.). *Conservation of Fauna Diversity in Forested Landscapes*. Chapman & Hall.
- Snow D.W., Perrins C.M. (eds.) 1998. *The Birds of the Western Palearctic (Concise Edition) Vol. 1*. Oxford University Press, Oxford. 437–440 pp.
- Storch I. 1999. Auerhuhnschutz: Aber wie? Institute of Wildlife Research and Management, University of Munich. Munchen.
- Storch I. 2000. Grouse. Status Survey and Conservation Action Plan 2000.–2004. WPA/BirdLife/SSC Grouse Specialist Group. IVCN, Cambridge, VK.
- Storch I. 2001. *Tetrao urogallus* Capercaillie. BWP Update Vol. 3, No. 1. Oxford University Press.
- Storch I. 2003. Capercaillie – the European Perspective. A Conference to launch the

LIFE – Nature project „Urgent Conservation Management for Scottish Capercaillie”
1st april 2003. Presentation summaries.

Spidsø T.K., Thingstad P. G., Selås V. 2001. Possible causes for decline in the population of forest grouse in southern Norway. – *Hint Ultredning* 27: 1–16. (Abstract)

Strazds M. 1999. Medņa aizsardzības pasākumu plāns. Latvijas Ornitoloģijas biedrība, Rīga.

Strazds M., Račinskis E., Kalvāns A. 1999. Gaujas Nacionālā parka ligzdojošie putni. Putni dabā 9.3–4. 18 lpp.

Strazds M., Hofmanis H., Ķuze J. 2003. Meliorācijas ietekmes noskaidrošana uz medņu riestu dzīvotnēm. Projekta atskaite, Rīga.

Tauriņš E. 1982. Latvijas zīdītājdzīvnieki. Zvaigzne, Rīga.

Tucker G.M., Heath M.F. 1994. Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, U.K. Bird Life International (Bird Life Conservation Series no. 3).

Transehe N. 1965. Die Vogelwelt Lettlands. Verl. Harro von Hirschheydt, Hannover-Döhren.

Viht E., Randla T. 2002. The Capercaillie: Status of Estonian population and its survival prospects. – *Hirundo Supplementum* 5. 50 pp.

Wegge P., Rolstad J. 1986. Size and spacing of capercaillie leks in relation to social behaviour and habitat. *Behavioural Ecology and Sociobiology*. 19: 401–408 pp.

Потапов Р.Л., Флинт В.Е. (ред.) 1987. Птицы СССР. Курообразные, журавлеобразные. Ленинград, Наука.

Романов А.Н. 1988. Глухарь. ВО „Агропромиздат”, Москва.

Семенов-Тянь-Шанский 1959. Экология тетеревиных птиц. Труды Лапландского заповедника. Выпуск 5. Москва.

Тауриньш Э., Виксне Я. (ред.). 1983. Глухарь – Птицы Латвии: Территориальное размещение и численность. Рига, Зинатне: 69–70 стр.

Pateicības

Par šī dokumenta tapšanas laikā izteiktajām piezīmēm un sniegtajiem komentāriem, autori izsaka pateicības: Jānim Baumanim, Vilnim Bernardam, Jānim Buņķim, Dr. Uģim Bergmanim, Lorencam Elisonam (*Laurence N. Ellison*), Aināram Grīnvaldam, Aigaram Kalvānam, Dr. Zigfrīdam Klausam (*Siegfried Klaus*), Bruno Kreicim, Jānim Ūzem, Dr. Jurim Lipsbergam, Gilbertam Ludvigam (*Gilbert X. Ludwig*), Aivaram Mačtamam, Dr. Emanuelam Menoni (*Emmanuel Ménoni*), Dr. Jānim Ozoliņam, Didzim Pakalnam, Arvīdam Rēdmanim, Valdim Rozem, Lailai Šicai, Dr. Ilzei Štorhai (*Ilse Storch*), Vitautam Vilkam un Aināram Zvejniekam.

Izsakām pateicību visiem tiem Valsts Meža dienesta un VAS „Latvijas valsts meži” darbiniekiem, kā arī citiem, kuri komentēja, konsultēja un sūtīja mums aizpildītas aptaujas anketas. Tie bija V. Ābelītis, A. Aizupietis, J. Akmentiņš, J. Arbidāns, V. Barviks, A. Birkavs, A. Blūms, K. Bogomols, M. Bondars, V. Brice, J. Dāle, P. Drozdovs, A. Francs, A. Gabranovs, E. Grāpis, A. Gulbis, K. Iesalnieks, G. Jaunkalns, P. Kalnejs, J. Kalniņš, G. Kaņepe, M. Kaņepe, A. Kapustāns, A. Katkovskis, D. Kivlāns, A. Klaips, I. Kokins, Z. Kristiņš, L. Kuzņecovs, G. Lazdovskis, E. Lazdups, M. Leitens, V. Ločmele, J. Ločmelis, A. Luhaers, R. Maļinovska, R. Mincāns, B. Nikolajevs, A. Ozoliņš, I. Ozoliņš, A. Petruss, I. Pušpurs, V. Razminovičs, A. Rēdmanis, I. Ronis, V. Rusiņa, I. Sīpols, R. Skujiņš, G. Spalva, A. Sproģe, S. Stankevičs, A. Stilve, J. Strupkājis, P. Supe, G. Svārups, J. Šaltāns, M. Šīmanis, A. Štāls, I. Štāls, L. Šteinfelds, A. Taškans, E. Upenieks, A. Upmalis, I. Vērsis, H. Voits un M. Žviriņš.

Īpašu paldies gribam izteikt Viesturam Ūerum, Aivaram Petriņam, Edmundam Račinskim un Jānim Reihmanim.

PIELIKUMI

1. pielikums. Darbā izmantoto terminu un saīsinājumu skaidrojums

Antropogēnais iespaids – cilvēka ietekme uz dabas procesiem.

Areāls – sugas izplatības apgabals.

Biotops – teritorija, kuru raksturo relatīvi viendabīgs dzīvās un nedzīvās dabas kopums.

Boreālie meži – ziemeļu puslodes meži, kuru sastāvā dominē skuju koki.

Buferzona – konkrēta teritorija apkārt mikroliegumam, kur uz laiku noteikts kāds aizliegums, lai samazinātu putnu traucēšanu to vairošanās vai ligzdošanas laikā.

Cirtmets – kokaudzes vecuma zemākā robeža, kad audze ir pieaugusi un to ir atļauts nocirst kailcirtē vai izlases cirtē.

Dzimuma dimorfisms – tēviņu un mātīšu atšķirība augumā, apspalvojuma krāsā, izskatā u.c.

Dzīvā zemsedze – sūnas, ķērpji, sēnes, zālaugi, puskrūmi, kas sedz meža augsni.

Dzīvotne – šajā tekstā lietots kā apzīmējums medņu apdzīvotai teritorijai.

Gastrolīti – mazi akmentiņi, ar kuru palīdzību vistveidīgie putni muskuļkuņģī sasmalcina barību.

Hidromeliorācija – zemes platību mākslīga nosusināšana vai apūdeņošana.

ĪAI – īpaši aizsargājami meža iecirkņi.

ĪADT – īpaši aizsargājama dabas teritorija

Krafta klase – mežzinātnieka Krafta izveidotās klasifikācijas grupējums koku raksturošanai pēc ieņemtās vietas mežaudzē.

Mikroliegums – neliela teritorija, kas izveidota, lai aizsargātu un saglabātu vietu, kur atrasta aizsargājama suga vai aizsargājams biotops. Šī teritorija ir ņemta valsts aizsardzībā.

Monitorings – regulāri novērojumi vai pētījumi pēc noteiktas metodikas.

Monokultūru stādījumi – kultūrauga nepārtraukta audzēšana vienā un tai pašā zemes gabalā.

Morfometriskās pazīmes – ķermeņa un to daļu izmēri.

Paauga – zem audzes klāja atjaunojusies koku sugu paaudze, vecāka par vienu gadu un ne augstāka par $\frac{1}{4}$ no galvenās audzes vidējā augstuma, kura nākotnē var radīt vērtīgu mežaudzi.

Populācija – noteiktā teritorijā dzīvojoši vienas sugas indivīdi.

Pamežs – krūmu un koku kopums, kas attiecīgos augšanas apstākļos nespēj sasniegt galvenās audzes augstumu.

Reintrodukcija – populācijas atjaunošana vietā, kur tā izzudusi.

Rekolonizācija – sugas pašatjaunošanās vietā, kuru tā senāk ir apdzīvojusi, bet kādu apstākļu dēļ no tās uz laiku izzudusi.

Riests – vieta, kura ietver medņu apdzīvotu teritoriju ar piemērotu dzīvotni. Šeit katru gadu pavasarī pulcējas medņu gaiļi un vistas, lai pārotos.

Teritoriāls – tāds, kas attiecas uz noteiktu zemes platību vai teritoriju.

Testosterons – vīrišķais dzimumhormons.

Valdaudze – mežaudzes koki ar lielāko koksnes krāju, kuru augstums neatšķiras vairāk par 10 procentiem no to vidējā augstuma.

2. pielikums. Priekšlikumi medņu riestu aizsardzības un apsaimniekošanas kārtībai

Šo priekšlikumu izpratnē medņu riests ir vieta, kura ietver medņu apdzīvotu teritoriju ar piemērotu dzīvotni, medņu riesta mikroliegumu un buferzonu (turpmāk tekstā **Riests**).

Meliorācija (vadlīnijas, kuras jāņem vērā veicot jebkādas melioratīvas darbības).

Viens no galvenajiem negatīvajiem meliorācijas blakus efektiem riestu dzīvotnēs ir puskrūmu, pameža un paaugas pieaugums, kas var izraisīt riesta kvalitātes pasliktināšanos līdz pat tā pilnīgai degradācijai. Aizliedzot jebkādu turpmāku riestu nosusināšanu, it īpaši ja cauri riesta teritorijai tek maģistrālais grāvis un nav citu ūdens novadīšanas iespēju, tiks radīta situācija kad riestam pieguļošo platību zemes īpašnieki nevarēs izpildīt tiem 08.04.2004. MK noteikumos Nr. 272 „Meliorācijas sistēmu ekspluatācijas un uzturēšanas noteikumi” noteiktos pienākumus, kā arī būs tiesīgi ierosināt noteikt un atlīdzināt tiem radušos zaudējumus 01.06.2004. MK noteikumu Nr. 520 „Kārtība, kādā nosakāmi un atlīdzināmi zaudējumi, kas saistīti ar meliorācijas sistēmu bojāšanu, iznīcināšanu vai to izmantošanas tiesību ierobežošanu” noteiktajā kārtībā, iesakām ņemt vērā sekojošo:

1. Jebkāda veida hidromeliorācija riestā veicama pēc ikreizēja projekta izstrādes katram atsevišķam riestam. To izstrādā, ņemot vērā riestu ekspertu ieteikumus.
2. Jebkāda veida meliorācijas sistēmu projektēšana un būvdarbi veicami ievērojot 08.07.2003. Ministru kabineta noteikumu Nr. 382 „Meliorācijas sistēmu un hidrotehnisko būvju būvniecības kārtība” prasības.
3. Grāvju renovācija riesta teritorijā pieļaujama tikai gadījumā ja grāvis ir vienīgais (maģistrālais) pa kuru iespējams aizvadīt ūdeni.
4. Gadījumā ja riesta teritorijā esošajam grāvim nepieciešama renovācija (gultņu projektēto parametru atjaunošana), būvdarbus drīkst veikt laika periodā no 01.10. līdz 30.11.

Lai novērstu riestu degradēšanos sakarā ar pameža un paaugas saaugšanu, būtu izmantojamas jau 30.01.2001. MK noteikumos Nr. 45 „Mikroliegumu izveidošanas, aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumi” noteiktās iespējas: 33. punkts. Lai nodrošinātu mikroliegumu apsaimniekošanu, īsteno šādus biotehniskos pasākumus:

- 33.3. nevēlamo koku un krūmu izciršana;
 - 33.7. zemsedzes tīrīšana medņu riesta vietās.
5. Jebkādas melioratīvas darbības, veicamas saskaņā ar 30.01.2001. MK noteikumiem Nr. 45 „Mikroliegumu izveidošanas, aizsardzības un apsaimniekošanas noteikumi”.
 6. Jaunu grāvju rakšana riestu teritorijās ir aizliegta.

Meža kopšana (vadlīnijas, kuras jāņem vērā, veicot jebkādas mežsaimnieciskās darbības).

1. Medņu riestos mežsaimniecisko darbību veikšanai piemērojama kopšanas cirte.

2. Kopšana ir veicama, balstoties uz konkrētā riesta novērtējumu, kuru veic eksperts ar šādu mērķi, gadījumā, ja ir pamats uzskatīt, ka riesta stāvoklis ir neapmierinošs un apdraud tā pastāvēšanu nākotnē.
3. Pēc kopšanas cirtes veikšanas izveidojušās lauces platība nedrīkst pārsniegt 0,1 ha platību.
4. Atstājami visi koki, kas ietilpst Krafta augšanas I, II un V klasē.
5. Kopšanas darbi jāveic tā, lai veidojas lauces un tiktu saglabāti visi valdaudzes koki. Nedrīkst izcirst kokus ar sausām galotnēm, saglabājamās resnas kritālas (caurmērs: >20 cm), izgāztu koku saknes.
6. Audzēs ar grupveida mistrojumu nav pieļaujama kādas koku sugas grupas vienlaidus izciršana.
7. Kopšanas cirtēs, pieļaujami šādi cirsmu satīrīšanas veidi :
 - ciršanas atliekas sazāģējot ~1m garos nogriežņos un ieklājot ieplakās vai pievešanas un treilēšanas ceļos;
 - ciršanas atliekas sadedzinot;
 - ciršanas atliekas savācot un izvedot tālākai pārstrādei.
8. Pievešanas ceļus (tehnoloģiskos koridorus) ierīko ne platākus par 4 m un tā, lai to kopējā platība nepārsniegtu 12 % no cirsmas platības.

3. pielikums. Medņu uzskaišu metodes (pēc Gilbert G, Gibbons D. W., Evans J. 1998. Bird Monitoring Methods a manual of techniques for key UK species. RSPB).

Izpēte ligzdošanas sezonas laikā

Iegūstamā informācija:

kopējais vistu skaits
vidējais cāļu skaits uz vienu vistu
vidējais perējuma lielums

Apmeklējumu skaits un laiks:

Viens apmeklējums jūlija beigās vai augusta sākumā.

Diennakts laiks:

Jebkurš.

Laika apstākļu ierobežojumi:

Izvairieties no aukstiem un slapjiem laika apstākļiem.

Apmeklējamās vietas:

Visas mednim piemērotajās teritorijās, kurās mednis ir sastopams vai ir aizdomas par tā esamību

Ekipējums:

dresēti suņi (pointeri vai seterī) un apmācīti suņu treneri
kompas
apsekojamās teritorijas karte mērogā 1:25000
sagatavota pierakstu veidlapa

Traucējums:

Neizbēgams. Tomēr nav iemesla aizdomām, ka traucējumi, ko rada pētījumu metode, ietekmētu ligzdošanas sekmes. Ligzdojošie medņi netiek monitorēti ligzdošanas laikā, jo ir risks, ka ligzdas var tikt pamestas.

Metodes:

Cilvēku komanda ar suņiem iet vienā rindā. Suņi atrod cāļus pēc smaržas, Jūlijā mazuļi, kas šķīlušies jūnija sākumā, ir pietiekami lieli, lai suņi tos atrastu. Augusta sākumā perējumiem vēl būtu jābūt kopā. Pētāmā teritorija jāapseko sistemātiski. Jāpieraksta kopējais mazuļu un vistu skaits (jāskaita arī vistas bez mazuļiem). Izmantojot šos skaitļus, var aprēķināt vidējo mazuļu skaitu uz vienu vistu. Var aprēķināt arī vidējo perējuma lielumu – konstatēto cāļu skaits jādala ar to vistu skaitu, kurām ir vismaz viens cālis.

Pētījumi ziemā

Ir divas metodes:

Transektu uzskaites – mazāk traucējošas un vajadzīgs mazāk dalībnieku
Dzīšana ziemā – tiek lietotas vairākās vietās daudzus gadus.

Dzīšana ziemā

Iegūstamā informācija:

abu dzimumu putnu kopējais skaits un blīvums noteiktās teritorijās, kas tiek apsektas katru gadu

Apmeklējumu skaits un laiks:

Katrai teritorijai viens apmeklējums laikā no novembra līdz martam.

Diennakts laiks:

11:00–18:00

Laika apstākļu ierobežojumi:

Nav.

Ekipējums:

teritorijas karte mērogā 1:25000

kompass

svilpes, piezīmes, spieķi

Metodes:

Šī metode galvenokārt tiek lietota, lai salīdzinātu pārmaiņas teritorijās, kas tiek apsektas katru gadu.

Apsekojamo teritoriju platība mainās atkarībā no teritorijas topogrāfijas un pieejamā cilvēku skaita. Dzinēju rindai jāiet cauri apsekojamajai meža teritorijai. Dzinējiem jāiet dažus metrus vienam no otra, un rinda jāaglabā nedaudz izliekta – labajam un kreisajam tās galam jābūt nedaudz tālāk uz priekšu. Ejoj cauri apsekojamajam nogabalam, dzinējiem jārada liels troksnis blāujot, sitot plaukstas, svilpjot un sitot pa kokiem ar spieķiem. Pēdējiem dzinējiem jāpievērš uzmanība izceltajiem putniem, kas izlido ārā no uzskaites teritorijas un ielido atpakaļ tajā.

Skaitītāju rindai jāstāv uzskaites teritorijas pretējā malā, izvietotiem tā, lai būtu redzami visi putni, kas izdzīti no meža. Skaitītājiem jāierodas savās vietās pirms darbu sāk dzinēji. Katram skaitītājam jāpieraksta visi putni, kas tam lido pa labo malu. Jāatzīmē tēviņu un mātīšu skaits, kā arī laiks. Dzīšanas beigās vienam cilvēkam jāapkopo visi novērojumi.

4. pielikums. Projekta „Medņu riestu telpiskā sadalījuma pašreizējā stāvokļa analīze” mērķis, pamatojums un metodika.

Darba mērķis

Mednis ir viena no meža ilgstājīgu apsaimniekošanu vislabāk raksturojošām sugām, kuru ir nepieciešams aizsargāt arī saistībā ar ES “Putnu direktīvu”; tā ir visā Eiropā strauji izzūdoša suga, kuras monitoringam drīzumā tiks pievērsta ļoti liela uzmanība saistībā ar ES programmu “Bioloģiskās daudzveidības samazināšanās apturēšana – 2010”. Tajā pašā laikā, arī pēc pašreizējās LR likumdošanas medņa saglabāšanai izstrādātie aizsardzības pasākumi lielākā mērā nekā citām sugām ietekmē iespējas saimnieciski izmantot mežu. Tādēļ ir ļoti svarīgi zināt, vai tie spēj nodrošināt medņu populācijas ilgstājīgu eksistenci un vai tie nav maināmi, piemēram, mīkstinot apsaimniekošanas režīmu riestu buferzonās, bet palielinot to platības, liekot uzsvāru uz populācijas fragmentus sasaistošu koridoru izveidošanu u.tml. Bez populācijas telpiskā stāvokļa analīzes to nav iespējams izdarīt. Projekta mērķis ir veikt riestu vēsturiskās izplatības izmaiņu analīzi, novērtēt pašreizējo fragmentācijas pakāpi un izstrādāt rekomendācijas populācijas fragmentācijas novēršanai, kur tas ir nepieciešams, lai uz šīs informācijas pamata būtu iespējams izstrādāt pašreizējām, labākajām pieejamajām zināšanām atjaunotu sugas aizsardzības plānu. Plāna izstrādi finansē Dabas aizsardzības pārvalde.

Pamatojums

Pirms Otrā pasaules kara medņu izplatības areāls Latvijas teritorijā bija plašāks, bet pašlaik tie ir sastopami vairākās, iespējams, izolētās teritorijās, kuru saistības pakāpe un atsevišķo populācijas daļu lielumi nav zināmi. Ja atsevišķās saglabājušās grupās putnu skaits ir mazāks nekā kritiskais sliekšnis un ja izolētības pakāpe pārsniedz 20 km attālumu starp fragmentētās populācijas blakus daļām, sugas izzušana var notikt ļoti strauji dažu desmitgažu laikā, pat ja kopējais katrā izolētajā grupā saglabājušos putnu skaits ir šķietami liels. Ne pašreizējā medņu populācijas fragmentācijas pakāpe, ne atsevišķo daļu lielumi, ne izzušanas gaita, kas ļautu izprast tās cēloņus, nav zināma, taču tas, iespējams, ir galvenais sugas nākotni ietekmējošais faktors, kas var novest pie ātras medņu izzušanas Latvijā, neatkarīgi no medību vai apsaimniekošanas aizliegumiem. Tā kā saistībā ar pārmaiņām likumdošanā tiek pārskatīts medņu aizsardzības plāns, šī jautājuma noskaidrošana ir ļoti būtiska kvalitatīvai plāna sastādīšanai, taču tā prasa ļoti daudz laika vēsturisko datu savākšanai, apkopošanai un analīzei, tādēļ to nepieciešams īstenot kā atsevišķu projektu.

Darba metodika

Darbs ietver visu pašlaik zināmo medņu riestu (apmēram 600–800 vienības) sameklēšanu, apkopojot galvenokārt VMD, VAS „LVM” darbinieku un ekspertu rīcībā esošo informāciju. Iegūtajai informācijai tiek piešķirta ģeogrāfisko koordinātu sistēma. Dati, no kuriem, izmantojot ĢIS (Ģeogrāfiskās informācijas sistēma), uzskatāmi var parādīt riestu telpisko izvietojumu, kuru tālāk ir iespējams analizēt, izmantojot plašās ĢIS iespējas.

5. pielikums. Meliorācijas ietekme uz zemsegu – diskusijas konspekts no 2003. gada darba atskaites.

Bija sagaidāms, ka viens no galvenajiem negatīvajiem meliorācijas blakus efektiem būs zemsegas puskrūmu un paaugas pieaugums, kas var izraisīt riesta kvalitātes pasliktināšanos līdz pat tā pilnīgai degradācijai. Šis aspekts pētījumos par medņu dzīvotnēm tikpat kā nav apskatīts, acīmredzot divu galveno iemeslu dēļ. Vēsturiskajos pētījumos tas nav ņemts vērā, jo masveida mežu meliorācija ir samēra jauna parādība (piemēram, Latvijā tā uzsākta 1950. gados) un tās ilglaicīgais efekts sāk izpausties tikai tagad. Valstīs, kur medņi tiek intensīvi un nopietni pētīti arī pēdējās desmitgadēs, tie saglabājušies tikai kalnainu apvidos: Francijā un Spānijā – Pirenejos, Vācijā – Alpu priekškalnēs, Norvēģijā un Zviedrijā – Skandināvijas kalnos, bet Lielbritānijā – Skotijas kalnienēs, kur meliorācijas problēmas vienkārši nav. Kalnu un kalnieņu mežiem raksturīga arī pavisam cita mežaudzes un meža zemes stāva telpiskā struktūra, nekā līdzenumos. Bez tam viena no lielākajām grūtībām, kas rodas, vērtējot meliorācijas ietekmi, ir tā, ka tā izpaužas ilgā laikā, bet šis pētījums dod tikai viena mirkļa ainu. Atkārtojot šādu darbu meliorētajos objektos vairākkārt, piemēram, ik pēc pieciem gadiem, būtu iespējams iegūt precīzu pārmaiņu ainu. Meliorācijas izraisītās dzīvotņu kvalitātes pārmaiņas ir zināmas arī Latvijas kaimiņvalstīs – Igaunijā un Baltkrievijā, taču tur, līdzīgi kā pie mums, vai nu īpaši pētījumi līdz šim nav veikti, vai arī tie ir tikko uzsākti. Tāpēc šajā pētījumā iegūtos datus par riesta dzīvotnes stāvokli un struktūru īsti nav ar ko salīdzināt un vienīgais, ko var darīt, ir salīdzināt dažādus objektus savā starpā. Tas gan nav pilnīgi korekti, jo katrs riests tomēr var būt savādāks, kaut vai attiecība pret medņu izplatību.

Iespējams, ka no medņu viedokļa uguns iedarbība ir pielīdzināma nevis nelaiimei, bet stāvokļa uzlabošanai. Par labu šādam viedoklim liecina fakts, ka arī mežā pēc iepriekšējā vasarā notikušā ugunsgrēka pavasarī riests notiek ļoti sekmīgi un intensīvi (Grebu salas riests – Madonas rajons) un šāda (vai šādu, ja būtu zināms vēl kāds līdzīgs objekts) riesta detalizēta analīze arī būtu nepieciešama. Šobrīd informācijas pietiek, lai pateiktu, ka saimnieciskā iejaukšanās daudzos gadījumos varētu būt nepieciešama, taču neapšaubāmi tas ir par maz, lai pateiktu, kas ir jāsasniedz un kas ir jādara, lai to sasniegtu. Bez tam, šāda riestu apsaimniekošanas plāna izstrādāšana arī pēc tam, kad nepieciešamie sasniedzamie apstākļi būs zināmi, prasīs vispirms veikt visu riestu dzīvotņu mērķtiecīgu inventarizāciju, jo pašlaik vienīgie pieejamie dati – valsts meža reģistrs – šim mērķim nav derīgs. Ar mūsu rīcība pašlaik esošo informāciju var vienīgi puslīdz droši apgalvot, ka tajos mežos, kuros noteikta vai daļēja prioritāte ir apkārtējās vides aizsardzība, būtu jāmaina to apsaimniekošanas kārtība, ar to saprotot saimniekošanas biežumu un ietekmes rezultātu (nevis to, kas tiek aizvests no meža, bet to, kas paliek mežā).

6. pielikums. SAP tapšanas laikā aptaujāto mednieku, medību organizētāju un mežu apsaimniekotāju, viedoklis par dažādiem ar medni saistītiem jautājumiem.

Pavisam tika saņemtas 73 aizpildītas anketas. Procenti parāda anketu daļu, kurā uz jautājumu sniegta pozitīva atbilde. Jāņem vērā tas, ka vairākos jautājumos respondenti bija atzīmējuši vairākas atbildes.

1.	Komercedības:	dod būtiskus ienākumus	47,89%
		nedod	36,62%
		nevēlos atbildēt	9,86%
2.	Jūs zināt savā teritorijā:	75%-90% riestu	40,85%
		100% riestu	33,80%
		51-75% riestu	11,27%
		<50% riestu	4,23%
3.	Oficiālie medņu uzskaites dati ir:	atbilstoši patiesībai	73,24%
		samazināti	7,04%
		palielināti	5,63%
		ņemti no gaisa	4,23%
4.	Gaiļu skaits pēdējos trīs gados ir:	nav mainījies	67,61%
		pieaudzis	19,72%
		ir samazinājies	8,45%
5.	Riestos pavasarī notiek gaiļu kautiņi. Tie liecina:	par augstvērtīgu riestu	61,97%
		vistu trūkumu	8,45%
		cits variants	7,04%
		novecojušu populāciju	0,00%
6.	Kauslīgie gaiļi ir jānosedz, jo:	tie jāsauglabā, jo piesaista vistas	33,80%
		nezinu	25,35%
		tam nav nozīmes kurus medīt	14,08%
		tie traucē normālu riesta norisi	11,27%
7.	Svarīgākais traucēklis riestam ir	lapsas	64,79%
		lielas kailciršu platības riesta apkārtnē	59,15%
		biezs pamežs	42,25%
		kopšanas cirtes riestā	36,62%
		meliorācija	28,17%
		lūši	23,94%
		vilki	12,68%
		vecu zarainu priežu trūkums	21,13%
		mežu nekopšana	12,68%
		ūpji	7,04%
		pārāk veci gaiļi, kas kaujās	7,04%

8.	Pavasara medības riestos ir	nekaitīgas	53,52%
		nepieciešamas	22,54%
		traucējošas riestam	22,54%
9.	Medņu medībās galvenais ir:	pats pasākums	71,83%
		trofeja	54,93%
		gaļa	0,00%
10.	Medņus varētu medīt:	tikai tradicionāli	73,24%
		arī rudenī ar/bez suņiem	5,63%
11.	Riestos saimnieciskā režīma ierobežojumi (ciršanas un citu darbu veikšanas laiks)	tiek ievēroti vienmēr	49,30%
		parasti tiek ievēroti	26,76%
		tiek ievēroti reizēm	5,63%
		netiek ievērots	1,41%
		šiem ierobežojumiem nav jēgas	1,41%